

บทที่ 2

วรรณกรรมและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการเข้ามีส่วนร่วมกิจกรรมกลุ่มบริหารการใช้น้ำของสมาชิกได้ทำการทบทวนวรรณกรรมและผลงานวิจัยที่เกี่ยวกับการชลประทาน สถาบันเกษตรกรผู้ใช้น้ำชลประทานและการเข้ามีส่วนร่วม ทั้งนี้เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการกำหนดกรอบแนวความคิดตัวแปรของการศึกษา ตลอดจนการกำหนดประเด็นคำถามในการสร้างเครื่องมือเพื่อการเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล และการอภิปรายผลการศึกษา

2.1 แนวความคิดเกี่ยวกับการชลประทาน

แนวความคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการเกษตรชลประทาน มีผู้รู้หลายท่านได้ทำการศึกษาไว้ ซึ่งพอที่จะนำมากล่าวได้ดังนี้

2.1.1 องค์ประกอบของโครงการชลประทาน

ดิเรก ทองอร่าม (2529) ได้แยกองค์ประกอบของโครงการตามกิจกรรมของโครงการชลประทานว่ามีองค์ประกอบที่สำคัญอยู่ 5 ประการ ได้แก่

- พื้นที่ดินและพืช
- แหล่งน้ำ
- หัวหน้างานของโครงการ
- คลองส่งน้ำ
- ระบบกระจายน้ำ

นอกจากนั้นยังมีองค์ประกอบอื่น ๆ ได้แก่ การระบายน้ำ การเก็บกักน้ำ การป้องกัน และกิจการอื่น ๆ เพื่อให้โครงการชลประทานมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

2.1.2 การจัดการน้ำชลประทาน

วิบูลย์ บุญขจรโรกุล (2535) ได้กล่าวอีกว่า การจัดการน้ำชลประทาน เป็นการจัดส่งน้ำให้ไปถึงพื้นที่เพาะปลูก ในเวลาและปริมาณที่พืชต้องการ เพื่อให้การเพาะปลูกนั้นเกิดผลตอบแทนทางเศรษฐกิจสูงสุด รวมถึงการจัดการน้ำที่มากเกินไปจนความต้องการออกจากพื้นที่ เพื่อสร้างบรรยากาศที่

เหมาะสมให้กับการเจริญเติบโตของพืช และอำนวยความสะดวกต่อการเกษตรกรรมในพื้นที่ โดยได้แบ่งการจัดการน้ำในโครงการชลประทานออกเป็น 2 ระดับ คือ

การจัดการน้ำในไร่นา เป็นการให้น้ำแก่พืชและการระบายน้ำส่วนเกินออกจากพื้นที่เพาะปลูก ซึ่งกิจกรรมส่วนนี้ถือว่าอยู่ในความรับผิดชอบของเกษตรกร

การจัดการน้ำในระดับโครงการเป็นการผันน้ำจากแหล่งน้ำเข้าสู่คลองสายใหญ่และคลองซอยในโครงการขนาดกลางและขนาดใหญ่ โดยทั่วไปจะอยู่ในความรับผิดชอบของเจ้าหน้าที่โครงการ การจัดการน้ำระดับโครงการจะต้องสอดคล้องกับการจัดการน้ำในระดับไร่นา ซึ่งความสอดคล้องต้องมีการประสานงานอย่างใกล้ชิดระหว่างเกษตรกรและเจ้าหน้าที่โครงการซึ่งเป็นผู้จัดสรรน้ำ การประสานงานจะรวมถึงการกำหนดฤดูกาลส่งน้ำ การให้ข้อมูลเกี่ยวกับชนิดของพืชและพื้นที่ที่จะปลูก ข้อตกลงร่วมกันเกี่ยวกับพื้นที่และรอบเวรในการรับน้ำ และการรับผิดชอบร่วมกันในการจัดแบ่งน้ำ และการบำรุงรักษาระบบ กิจกรรมทั้งหมดจะต้องเกี่ยวข้องกับเกษตรกรเป็นจำนวนมาก ซึ่งเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์และปัญหาทางเศรษฐกิจ และสังคมแตกต่างกันออกไป โดยความเป็นจริงแล้วการประสานงานกับเกษตรกรนั้นถือเป็นหัวใจของการที่จะทำให้การจัดการน้ำที่มีประสิทธิภาพ

บุญยง ปิยะศิรินนท์ (2531) ได้กล่าวว่า การชลประทานเป็นเพียงองค์ประกอบการผลิตประการหนึ่งในหลาย ๆ ประการ ซึ่งการจัดสรรน้ำเพื่อการเกษตรจะต้องมีการประสานงานอย่างใกล้ชิดระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร

สุทธิจิตต์ จินตยานนท์ และ ธีรรัตน์ ทิวะศศิธร (2532) ได้ศึกษารวบรวมสิทธิเกี่ยวกับน้ำ ในกิจกรรมการจัดการชลประทานด้านการใช้น้ำ (water use) ซึ่งได้ข้อค้นพบเกี่ยวกับกลไกของการจัดการและการควบคุม กล่าวคือ กฎหมายจะให้อำนาจแก่เจ้าพนักงานในการจัดสรรและควบคุมการใช้น้ำในระดับโครงการ ส่วนในระดับไร่นาอาจเป็นของเจ้าพนักงานกับกลุ่มผู้ใช้น้ำ หรืออาจเป็นความรับผิดชอบของกลุ่มหรือสมาคมผู้ใช้น้ำแต่เพียงผู้เดียว ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าการชลประทานนั้นอยู่ในพื้นที่ความรับผิดชอบของหน่วยราชการใดหรือเป็นการชลประทานใด ดังนั้นโดยแนวคิดของการกำหนดรายละเอียดในกฎหมายหรือข้อบังคับและวิธีการเพื่อให้เกิดผลในทางปฏิบัติ หน่วยราชการที่เกี่ยวข้องต่างก็พยายามที่จะให้กระบวนการใช้น้ำเกิดประโยชน์สูงสุด ซึ่งตามกลไกดังกล่าวจะมีประสิทธิภาพหรือไม่นั้นขึ้นอยู่กับเงื่อนไขที่ว่าผู้ที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายหรือข้อบังคับ ได้แก่ เจ้าหน้าที่ของทางราชการ ผู้นำในระดับตำบล และผู้ได้รับประโยชน์จะรู้ถึงบทบาทหน้าที่และกระบวนการต่าง ๆ ที่กำหนดไว้หรือไม่

ไพฑูรย์ พะลายะสุต (2535) ได้กล่าวว่า การจัดการน้ำโดยภาพรวมควรมีการดำเนินงานในเรื่องสำคัญ 3 ประการ คือ

- 1) การจัดหาน้ำ การแบ่งปันน้ำตามสิทธิการใช้น้ำ การส่งน้ำให้ตรงตามปริมาณ เวลา สถานที่ที่ต้องการ ตลอดจนการระบายน้ำส่วนที่เกินความต้องการของพืชออกจากแปลงเพาะปลูกด้วย
- 2) การออกแบบ การก่อสร้าง การควบคุมการส่งน้ำ และบำรุงรักษา
- 3) การมีส่วนร่วมของผู้ใช้น้ำ การเผยแพร่ทำความเข้าใจเกี่ยวกับการแก้ปัญหาระหว่างเจ้าหน้าที่กับผู้ใช้น้ำและระหว่างผู้ใช้น้ำด้วยกันเอง ตลอดจนองค์การที่เกี่ยวข้องกับการจัดการน้ำ

2.1.3 องค์ประกอบของการจัดการน้ำ

ไพฑูรย์ พะลายะสุต (2535) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบที่สำคัญมี 3 ประการของการจัดการน้ำ คือ

- การใช้น้ำ
- อาคารบังคับน้ำ และอาคารประกอบต่าง ๆ และ
- องค์การที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการใช้น้ำ อาคารบังคับน้ำ และอาคารประกอบต่าง ๆ

2.1.4 งานจัดสรรน้ำของโครงการชลประทาน

วิบูลย์ บุญยชโรกุล (2535) ได้เขียนรายงานถึงงานจัดสรรน้ำของโครงการชลประทาน ไว้ดังนี้

2.1.4.1 งานส่งน้ำ การผันน้ำเข้าสู่ระบบ การควบคุม การวัด และการจัดแบ่งน้ำให้เกษตรกร จากการปลูกพืชได้อย่างทั่วถึงในเวลาที่ต้องการ เป็นงานหลักของโครงการชลประทานที่จำเป็นต้องมีเจ้าหน้าที่ที่มีความรู้ความสามารถในการวางแผน ออกแบบการส่งน้ำ การควบคุมการส่งน้ำ การบำรุงรักษา การติดตามประเมินผลให้สอดคล้องกับงานภาคสนาม และมีจำนวนเจ้าหน้าที่และพนักงานที่พอเหมาะกับงาน

2.1.4.2 งานบำรุงรักษา เป็นงานที่เกี่ยวข้องกับการวางแผนการส่งน้ำ การปฏิบัติตามแผน การตรวจสอบและประเมินผลและการปรับแผนเพื่อลดการสูญเสียน้ำหรือเพื่อให้ได้ผลผลิตสูงสุด

2.1.4.3. งานส่งเสริมหรือพัฒนาการใช้น้ำ เป็นงานที่จะต้องมีการมีพนักงานหรือเจ้าหน้าที่ในการเข้าไปมีบทบาทในการส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมดังนี้คือ

- (1) ให้คำแนะนำและข้อมูลแก่เกษตรกรในเรื่องของการจัดการน้ำ ได้แก่ การให้น้ำ การระบายน้ำ และการปฏิบัติที่เกี่ยวข้องที่จะให้การเพาะปลูกนั้นได้ผลผลิตสูงสุด

- (2) ช่วยเกษตรกรแก้ปัญหา เฉพาะหน้าในเรื่องที่เกี่ยวกับการแบ่งน้ำ และให้น้ำแก่พืชและนำเสนอปัญหาที่ยากเกินกว่าจะแก้ไขได้ ให้กับผู้บังคับบัญชาเพื่อหาทางแก้ไขต่อไป
- (3) รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับพืช และพื้นที่เพาะปลูกในแหล่งส่งน้ำและตกลงกับเกษตรกรในเรื่องแผนการและรอบเวรส่งน้ำในฤดูเพาะปลูกที่จะมาถึง
- (4) คอยดูแลและแนะนำให้เกษตรกรปฏิบัติตามแผนที่กำหนด เพื่อลดความยุ่งยากในการจัดสรรน้ำ
- (5) เป็นผู้ประสานงานระหว่างเกษตรกรผู้ใช้น้ำกับหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานส่งเสริมการเกษตร ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร และภาคเอกชน
- (6) ประสานงานกับเกษตรกรผู้ใช้น้ำเพื่อร่วมมือกันทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง เช่น กิจกรรมจัดแบ่งน้ำในแฉก การบำรุงรักษาระบบส่งน้ำในแปลงนา เป็นต้น และ
- (7) สนับสนุนการแลกเปลี่ยนความรู้ แนวคิด วิธีการปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับการเพาะปลูก ฯลฯ ในระหว่างเกษตรกรด้วยกันทั้งในพื้นที่และนอกพื้นที่

2.1.5 ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของการจัดการน้ำ

วิบูลย์ บุญธรโรกุล (2535) ได้แบ่งปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของการจัดการน้ำในโครงการชลประทานไว้ดังนี้

ปัจจัยทางด้านวิศวกรรม ได้แก่

- (1) มีแหล่งน้ำต้นทุนเพียงพอและเชื่อถือได้
- (2) มีการวางแผนการส่งน้ำที่ดี
- (3) มีการพัฒนาระบบ กระจายน้ำในไร่นา รวมทั้งอาคารบังคับน้ำ ท่อส่งน้ำ และระบายน้ำเพียงพอ
- (4) มีการปรับระดับและจัดรูปที่ดิน
- (5) มีการวางระบบส่งน้ำและระบายน้ำอยู่ในตำแหน่งที่เหมาะสมมากพอ และขนาดท่อพอ
- (6) มีการใช้การส่งน้ำแบบหมุนเวียนที่มีขนาดของแฉกส่งน้ำพอเหมาะ
- (7) มีการให้น้ำตรงตามความต้องการน้ำของพืช มีการวัดอัตราและระบบเวลาที่ให้น้ำ
- (8) ระบบชลประทานและระบายน้ำได้รับการออกแบบให้เหมาะสมกับขีดความสามารถของเจ้าหน้าที่ และเกษตรกรที่จะดูแลบำรุงรักษาได้ และ

(9) มีระบบสื่อสารและการคมนาคมที่ดี

ปัจจัยทางด้านการเกษตร ได้แก่

(1) เกษตรกรปลูกพืชที่ให้ผลกำไร และพืชที่ปลูกนั้นเหมาะสมกับสภาพดิน ภูมิอากาศ และปัจจัยอย่างอื่นในท้องถิ่นนั้น

(2) มีการสนับสนุนทางด้านจัดหาปัจจัยการผลิตแก่เกษตรกร เช่น ทุน เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย ยาปราบศัตรูพืช และการตลาด และ

(3) เกษตรกรเลือกปลูกพืชพันธุ์ที่ได้รับการปรับปรุงคุณภาพแล้ว

ปัจจัยทางด้านการจัดการ ได้แก่

(1) โครงการมีการจัดองค์การดี มีเจ้าหน้าที่ที่มีคุณภาพและจำนวนเหมาะสม

(2) ได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณในการบริหารโครงการมากพอ

(3) มีกฎหมายรองรับกฎเกณฑ์ต่าง ๆ เกี่ยวกับงานจัดสรรน้ำ

(4) มีระบบการบริหารโครงการที่ดี

ปัจจัยทางด้านสังคมและเศรษฐกิจ ได้แก่

(1) มีกลุ่มผู้ใช้น้ำหรือสมาคมผู้ใช้น้ำที่เข้มแข็งและผู้นำกลุ่มที่เสียสละ

(2) ผู้ใช้น้ำมีส่วนร่วมในการวางแผนการส่งน้ำ การแบ่งน้ำ และการบำรุงรักษาระบบส่งน้ำ

(3) โครงการให้ความสำคัญต่อการพัฒนาการใช้น้ำ การให้ความรู้กับเกษตรกรในเรื่องของการใช้น้ำ การให้ความรู้กับเกษตรกรในเรื่องของการใช้น้ำอย่างถูกต้อง และการเพิ่มผลผลิตเพื่อให้เกษตรกรมีรายได้สูงขึ้น

(4) มีความร่วมมือกันอย่างเข้มแข็งในระหว่างหน่วยงานฝ่ายสนับสนุนที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของการส่งเสริมการเกษตร การตลาด และการให้ความรู้แก่เกษตรกร และ

(5) มีโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็น เช่น ถนน ตลาด ยุ้งฉาง อย่างเพียงพอ

2.1.6 ปัญหาอุปสรรคในการส่งน้ำและการใช้น้ำชลประทาน

ดิเรก ทองอร่าม (2529) ได้สรุปปัญหาที่สำคัญ และมักเกิดขึ้นอยู่เสมอในการส่งน้ำและการใช้น้ำชลประทานไว้ดังนี้

ปัญหาในด้านการจัดสรรน้ำ ลักษณะของปัญหา คือ ในการส่งน้ำให้แก่พืชที่แปลงเพาะปลูกนั้นมักจะประสบกับปัญหาเกี่ยวกับการเอาเปรียบของเกษตรกรในการใช้น้ำร่วมกัน เช่น

เกษตรกรที่อยู่ใกล้คู-คลองส่งน้ำตอนบนของพื้นที่ส่งน้ำ มักจะเก็บกักเอาน้ำไว้ใช้ก่อนจนกว่าตนเอง จะเสร็จกิจกรรมการใช้น้ำแล้วจึงจะยอมให้เกษตรกรที่อยู่ตอนล่างลงมาได้รับน้ำซ้ำหรือไม่ได้รับเลย

ปัญหาในการสื่อสารเกี่ยวกับการจัดสรรน้ำ ลักษณะของปัญหา คือ เนื่องจากพื้นที่เพาะปลูกที่ รับน้ำชลประทานกว้างขวางมากและแต่ละพื้นที่ก็มีสภาพของความเป็นไปได้ในการรับน้ำต่างกัน มี อาคารชลประทานติดตั้งเพื่อจัดการหรือจัดสรรน้ำอยู่กระจายตามพื้นที่ ซึ่งยากต่อการที่เจ้าหน้าที่ที่ รับผิดชอบจะสามารถเข้าไปตรวจสอบให้ทั่วถึงได้ตลอดเวลา เนื่องจากขาดอัตรากำลังและขาด ยานพาหนะ ดังนั้นเมื่อมีปัญหาขาดน้ำหรือน้ำท่วมเกิดขึ้นแล้ว มักได้รับการแก้ไขได้ไม่ทันต่อเวลา

วิบูลย์ บุญธรโรกุล (2535) ได้ระบุถึงอุปสรรคที่มีผลต่อความสำเร็จของโครงการ ชลประทานที่มักพบอยู่เสมอ ได้แก่

1) ระบบชลประทาน ได้แก่

- (1) การออกแบบ การก่อสร้างและการบำรุงรักษาไม่ได้มาตรฐานเป็นผลให้ส่งน้ำไม่ได้ตาม ที่ต้องการ หรือมีการสูญเสียอย่างมาก
- (2) มีจำนวนคลอง-คูส่งน้ำและระบายน้ำไม่เพียงพอหรืออยู่ในตำแหน่งที่ไม่เหมาะสม
- (3) จำนวนอาคารควบคุมบังคับน้ำน้อยเกินไป และ
- (4) พื้นที่รับน้ำไม่เรียบ รูปทรงไม่เหมาะสม

2) การกระจายน้ำ ได้แก่

- (1) ขาดความร่วมมือระหว่างเกษตรกรด้วยกัน เกษตรกรคั้นน้ำใช้น้ำมากเกินไปเกินความต้องการ และเกษตรกรทำนน้ำไม่ได้รับน้ำ และ

- (2) การจํัดรอบเวรไม่อำนวยความสะดวกให้เกษตรกร

3) ปัญหาด้านตัวเกษตรกร และเงื่อนไขทางสังคม ได้แก่

- (1) เกษตรกรขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการน้ำ และ
- (2) ไม่มีตัวอย่างหรือขาดแบบแผนในทางปฏิบัติที่เหมาะสม

4) ความอ่อนแอของสถาบัน ได้แก่

- (1) ไม่มีการสนับสนุนจากโครงการชลประทานในเรื่องของการพัฒนาการเกษตร

ชลประทาน

- (2) โครงการขาดพนักงานที่มีคุณภาพ

- (3) ขาดการประสานงานระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการเกษตรชลประทาน

และ

(4) กลุ่มผู้ใช้น้ำไม่มีประสิทธิภาพ โดยที่การร่วมมือกันอย่างใกล้ชิดระหว่างเกษตรกรผู้ใช้น้ำกับเจ้าหน้าที่ชลประทาน และการประสานงานกันระหว่างหน่วยงานที่สนับสนุนการผลิตและการตลาด

ไพฑูรย์ พะลาชะสูตร (2535) ได้แยกปัญหาพื้นฐานของการจัดการน้ำชลประทานในไร่นา ที่เกิดขึ้นทั่วไปในโครงการชลประทานแยกได้เป็น 2 ประเภท คือ

1) ปัญหาเกี่ยวกับการจัดสรรน้ำและการกระจายน้ำ ได้แก่

(1) การสูญเสียน้ำในระบบคลองส่งน้ำ และระบบการจัดสรรน้ำมากเกินไปเกินกว่าเกณฑ์ที่จะยอมรับได้ เพราะมีการชำรุดเสียหายของระบบ เจ้าหน้าที่ไม่สามารถควบคุมการจัดสรรน้ำให้เป็นไปตามแผนที่กำหนดไว้ได้

(2) แปลงเพาะปลูกได้รับน้ำไม่เป็นไปตามปริมาณและระยะเวลาที่กำหนดอย่างทั่วถึง ตลอดจนความยาวของคลองหรือคูส่งน้ำ เกษตรกรที่อยู่ในช่วงต้นคลอง หรือคูส่งน้ำจะได้รับน้ำหรือใช้น้ำมากเกินไป ทำให้เกษตรกรที่อยู่ในช่วงปลายระบบส่งน้ำขาดแคลนน้ำ

(3) ขนาดของคลองส่งน้ำสายใหญ่ มีความจุไม่พอที่จะส่งน้ำตามปริมาณที่ต้องการ ซึ่งอาจจะเกิดเนื่องจากออกแบบไว้ไม่เพียงพอ หรือขนาดของคลองเปลี่ยนไปจากที่ออกแบบไว้เนื่องจากการบำรุงรักษานुरณะซ่อมแซมไม่ดีพอ

(4) การส่งน้ำในระดับไร่นาไม่มีความแน่นอนในด้านปริมาณและเวลาที่จะทำให้ผู้ใช้น้ำเชื่อถือได้

(5) มีระบบการจัดสรรน้ำและการกระจายน้ำที่จะนำน้ำจากคลองส่งน้ำสายใหญ่ และสายย่อยไปยังแปลงนาอย่างไม่เพียงพอ

(6) วิธีการรับน้ำและการใช้น้ำชลประทานของเกษตรกรยังไม่ถูกต้องประกอบกับการฝังก่อรับน้ำพิเศษที่ไม่ได้รับอนุญาตจำนวนมาก

(7) ขนาดของแปลงเพาะปลูกไม่เหมาะสม และพื้นที่แปลงเพาะปลูกไม่สม่ำเสมอ

(8) อาคารบังคับน้ำและการตรวจสอบปริมาณน้ำมีไม่เพียงพอ และ

(9) ข้อมูลสำหรับใช้พิจารณาเพื่อการจัดสรรน้ำและการทำแผนการส่งน้ำยังไม่เพียงพอ และทันกับความต้องการ

2) ปัญหาเกี่ยวกับผู้ใช้น้ำ ได้แก่

(1) ผู้ใช้น้ำไม่ได้รับคำแนะนำเกี่ยวกับวิธีการใช้น้ำ และการเกษตรชลประทานอย่างเพียงพอและทั่วถึง โดยเฉพาะหน่วยงานที่ทำหน้าที่รับผิดชอบด้านชลประทานส่วนมากไม่ได้ผนวกงานส่งเสริมเกี่ยวกับการจัดการน้ำชลประทานในไร่นาเข้าไปด้วย

(2) เกษตรกรผู้ใช้น้ำไม่ได้รับทราบ หรือมีส่วนร่วมในการเสนอแนะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับโครงการ และแผนการพัฒนาก่อนที่จะดำเนินการ ซึ่งเกษตรกรจะต้องมีส่วนร่วมทั้งระหว่างการก่อสร้าง และหลังจากก่อสร้างเสร็จแล้ว ซึ่งที่ผ่านมาส่วนมากเกษตรกรเจ้าของที่ดินจะได้รับทราบ เมื่อทางราชการต้องการจะให้ทำอะไรเช่น ขอให้จัดตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำหรือขอให้เสียค่าส่งน้ำ และบำรุงรักษาตามที่กำหนด จึงไม่ได้รับความร่วมมือเท่าที่ควร เพราะถือว่าไม่มีส่วนเกี่ยวข้องมาแต่เริ่มโครงการ

(3) เกษตรกรผู้ใช้น้ำยังไม่มี ความมั่นใจและเชื่อถือระบบการชลประทานว่าจะได้รับน้ำถึงแปลงอย่างแน่นอนตามปริมาณ และเวลาที่พืชต้องการ

(4) สถาบันหรือองค์กรเกี่ยวกับผู้ใช้น้ำยังไม่เข้มแข็งพอ จึงทำให้ขาดการประสานงานที่ดีระหว่างผู้ใช้น้ำด้วยกันเองและผู้ใช้น้ำกับเจ้าหน้าที่ส่งน้ำ โดยเฉพาะการประสานงานและการดำเนินงานด้านการจัดการน้ำชลประทานในไร่นาระหว่างหน่วยราชการที่เกี่ยวข้องยังไม่มีดีพอ และ

(5) ระบบการบริหารงานรวมอยู่ที่ส่วนกลาง ทำให้ข้อมูลที่จำเป็น ปัญหาและความต้องการจากท้องถิ่นไปถึงผู้บริหารระดับสูงเป็นไปด้วยความล่าช้า

กรมชลประทาน (2529) ได้สรุปผลการประชุมสัมมนาเชิงปฏิบัติการเรื่องการปรับปรุงการชลประทานในประเทศไทย และได้สรุปประเด็นปัญหาการชลประทานทางด้านเศรษฐกิจสังคมว่ามีปัญหาดังนี้

1) ปัญหาการมีส่วนร่วมของกลุ่มผู้ใช้น้ำ ได้แก่

(1) ขาดการมีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มแรกของการจัดทำโครงการชลประทาน

(2) ขาดการมีส่วนร่วมในขั้นตอนการจัดสรรน้ำ และบำรุงรักษาหลังการก่อสร้างโครงการ

และ

(3) การใช้น้ำและเพาะปลูกไม่เป็นไปตามแผนที่วางไว้

2) ปัญหาองค์กรกลุ่มผู้ใช้น้ำ ได้แก่

(1) กลุ่มหรือสถาบันเกษตรกรผู้ใช้น้ำอ่อนแอ

(2) กลุ่มหรือสถาบันเกษตรกรผู้ใช้น้ำมากเกินไปแต่ไม่ค่อยมีกิจกรรม

3) ปัญหาการผลิตและการตลาด ได้แก่

(1) การใช้พื้นที่ปลูกพืชน้อยกว่าความสามารถในการส่งน้ำ โดยเฉพาะการปลูกพืชฤดูแล้ง เนื่องจากปัจจัยด้านราคาและตลาด

(2) ผลผลิตต่ำ เนื่องจากขาดเทคโนโลยีการผลิตที่เหมาะสม

(3) ความสามารถในการปรับตัวต่อสภาพการเปลี่ยนแปลงทางการผลิต และการตลาดต่ำ เนื่องจากขาดหน่วยงานประสานงานที่ดีระหว่างผู้นำกลุ่ม และเจ้าหน้าที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

4) ปัญหาสภาพทางสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ได้แก่

(1) ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มผู้ใช้น้ำที่ทำการเกษตร และไม่ได้ทำการเกษตร

(2) องค์กรที่จัดตั้งขึ้นไม่มีความเข้มแข็ง

2.2 สถาบันเกษตรกรผู้ใช้น้ำชลประทาน

2.2.1 ความหมายของสถาบันเกษตรกรผู้ใช้น้ำชลประทาน

ไพศาล ช่วงฉ่ำ (2535) ได้ให้ความหมายของสถาบันเกษตรกรผู้ใช้น้ำชลประทานไว้ว่า หมายถึง กลุ่มผู้ใช้น้ำ กลุ่มบริหารการใช้น้ำ สมาคมผู้ใช้น้ำและสหกรณ์ผู้ใช้น้ำซึ่งเกิดจากรวมตัวของเกษตรกรผู้ใช้น้ำที่มีพื้นที่ทำการเกษตรอยู่ติดกันและใช้น้ำจากแหล่งน้ำเดียวกัน โดยมีวัตถุประสงค์ร่วมกันในการบริหารการใช้น้ำและวางแผนการผลิตเป็นสำคัญ

2.2.2 ประเภทของสถาบันเกษตรกรผู้ใช้น้ำชลประทาน

ไพศาล ช่วงฉ่ำ (2535) ได้แบ่งสถาบันเกษตรกรผู้ใช้น้ำชลประทานในโครงการชลประทานออกเป็น 2 ประเภท คือ

ประเภทไม่เป็นนิติบุคคล ได้แก่

1) กลุ่มผู้ใช้น้ำ (กลุ่มพื้นฐาน) โครงสร้างประกอบกันง่าย ๆ มีหัวหน้ากลุ่มหนึ่งคน มีสมาชิกผู้ใช้น้ำ และอาจมีผู้ช่วยตามความจำเป็น

2) กลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน เป็นสถาบันเกษตรกรผู้ใช้น้ำประเภทไม่เป็นนิติบุคคล มีขอบเขตรับผิดชอบครอบคลุมพื้นที่ระดับคลองส่งน้ำ หรือโซนส่งน้ำหรืออาจจะครอบคลุมพื้นที่ระดับโครงการชลประทาน โครงสร้างของกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน เกิดจากการรวมกลุ่มผู้ใช้น้ำ (กลุ่มพื้นฐาน) หลาย ๆ กลุ่ม ที่อยู่ขอบเขตพื้นที่ดังกล่าว มีคณะกรรมการทำหน้าที่บริหาร ซึ่งเลือกมาจากสมาชิกผู้ใช้น้ำ

ประเภทนิติบุคคล ได้แก่

1) สมาคมผู้ใช้น้ำชลประทาน เป็นสถาบันเกษตรกรผู้ใช้น้ำชลประทานประเภทนิติบุคคล มีหลักการเช่นเดียวกับกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน โดยวัตถุประสงค์หลักเน้นเรื่องการจัดการน้ำ ส่วนการดำเนินการธุรกิจสามารถจัดทำได้แต่ถ้าไรที่ได้จากการดำเนินการธุรกิจจะนำมาแบ่งปันกันไม่ได้ สมาคมผู้ใช้น้ำชลประทานจะบริหารงานด้วยความเสียสละของคณะกรรมการ ดังนั้นจะได้รับความเชื่อถือจากสมาชิกสูง

2) สหกรณ์ผู้ใช้น้ำชลประทาน เป็นสถาบันเกษตรกรผู้ใช้น้ำประเภทนิติบุคคล จัดทะเบียนโดยพระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ.2511 วัตถุประสงค์ของสหกรณ์ผู้ใช้น้ำชลประทานเน้นเรื่องการจัดการน้ำเป็นสำคัญ การดำเนินธุรกิจเป็นเรื่องรองลงมา พื้นที่รับผิดชอบของสหกรณ์ผู้ใช้น้ำหนึ่ง ๆ ครอบคลุมพื้นที่ในหลักการเดียวกับกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน แต่สามารถพัฒนาเพื่อสะดวกต่อการดำเนินธุรกิจความแตกต่างจากสมาคมผู้ใช้น้ำชลประทานอย่างเห็นได้ชัดคือการดำเนินการด้านธุรกิจจะมุ่งหวังกำไร เพื่อมาแบ่งปันกันระหว่างสมาชิกผู้ถือหุ้น

ไพฑูรย์ พะลายสุต (2535) ได้แบ่งองค์กรผู้ใช้น้ำออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่

1) องค์กรเอกชน (private organization) เป็นประเภทที่มีขนาดเล็กและอาศัยความสมัครใจในการรวมตัวกันเพื่อการดูแลบำรุงรักษาระบบชลประทานขนาดเล็ก

2) องค์กรกึ่งเอกชน (quasi - public organizations) เป็นประเภทที่มีขนาดใหญ่ ซึ่งจะเป็นรูปแบบสมาคมหรือสหกรณ์ การจัดตั้งอาจเกิดจากความสมัครใจ และจัดตั้งตามพระราชบัญญัติโดยเฉพาะ

3) องค์กรของรัฐ (public organization) เป็นประเภทที่มีขนาดใหญ่ และมีวัตถุประสงค์กว้างขวางสามารถได้เงินทุนจากค่าสมาชิก ภาษี พันธบัตร หรือเงินกู้จากรัฐบาล เพื่อการก่อสร้างปรับปรุงระบบการชลประทานนอกเหนือจากการจัดสรรน้ำดูแลบำรุงรักษา การจัดตั้งต้องมีกฎหมายหรือพระราชบัญญัติ

2.2.3 ลักษณะสถาบันเกษตรกรผู้ใช้น้ำแต่ละประเภท

ไพศาล ช่วงคำ (2535) ได้แบ่งลักษณะสถาบันเกษตรกรหรือองค์กรผู้ใช้น้ำชลประทานออกเป็นดังนี้

1) ขอบเขตพื้นที่ขององค์กรผู้ใช้น้ำใช้เขตแดนของระบบส่งน้ำในการแบ่งกลุ่ม

2) กลุ่มผู้ใช้น้ำ (กลุ่มพื้นฐาน) เป็นกลุ่มที่เล็กที่สุด เกิดจากการรวมตัวของผู้ใช้น้ำในคูสายเดียวกันหรือแยกเดียวกันหรือจากท่อรับน้ำเดียวกันตั้งแต่ 5 คนขึ้นไป

3) กลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน สมาคมผู้ใช้น้ำชลประทาน และสหกรณ์ผู้ใช้น้ำชลประทาน เกิดจากการรวมกันของกลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทานหลายกลุ่มในเขตพื้นที่โซนน้ำเดียวกัน หรือคลองส่งน้ำเดียวกัน หรือโครงการชลประทานเดียวกันที่มีขนาดของพื้นที่เมื่อรวมกันแล้วไม่เกิน 20,000 ไร่

4) คณะกรรมการขององค์กรผู้ใช้น้ำ (ยกเว้นกลุ่มผู้ใช้น้ำ) มีประมาณ 15 คน

5) การรวมตัวเป็นองค์กรผู้ใช้น้ำ จะเป็นไปตามความต้องการของเกษตรกร และ

6) กลุ่มผู้ใช้น้ำ กลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน และสมาคมผู้ใช้น้ำชลประทานสามารถกำหนดกฎระเบียบขององค์กรได้โดยผ่านความเห็นชอบของสมาชิก

2.2.4 วัตถุประสงค์ในการจัดตั้งสถาบันเกษตรกรผู้ใช้น้ำ

ประยูร อุดมเสียง (2540) ได้สรุปถึงเหตุผลที่กรมชลประทานได้สนับสนุนให้มีการดำเนินการจัดตั้งสถาบันเกษตรกรผู้ใช้น้ำไว้ดังนี้

1) เพื่อสะดวกในการติดต่อประสานงานเกี่ยวกับการส่งน้ำ และการระบายน้ำ ระหว่างเจ้าหน้าที่ชลประทานกับเกษตรกรสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำ

2) เพื่อให้เกษตรกรเกิดความสามัคคี ร่วมกันในการดูแลรักษาอาคารชลประทาน และร่วมกันรักษาผลประโยชน์ของส่วนรวม

3) เพื่อให้เกษตรกรรู้จักหลักประชาธิปไตย สิทธิหน้าที่และการบริหารการใช้น้ำโดยให้มีการแบ่งสรรปันส่วนตามที่กำหนด

4) เพื่อให้เกษตรกรแบ่งเบาภาระหน้าที่ ค่าใช้จ่าย งบประมาณในการบำรุงรักษาบูรณะซ่อมแซมคู-คลองส่งน้ำ และ

5) เพื่อให้เกษตรกรร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ชลประทานในการแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับการส่งน้ำ การระบายน้ำ และการปรับปรุงพื้นที่ ตลอดจนให้มีการประสานงานเพื่อส่งเสริมการปลูกพืชในหน้าฝนและหน้าแล้ง เพิ่มประสิทธิภาพการผลิตอันนำมาซึ่งการพัฒนาส่งเสริมเศรษฐกิจและสังคมต่อไป

ไพศาล ช่วงน่ำ (2535) และสุวัฒน์ วิชาชัย (2539) ได้กล่าวถึง วัตถุประสงค์และจุดมุ่งหมายในการจัดตั้งสถาบันเกษตรกรผู้ใช้น้ำชลประทานไว้ดังนี้

- 1) เพื่อให้เกษตรกรผู้ใช้น้ำได้เรียนรู้และเข้าใจถึงความสำคัญ วิธีการชลประทาน การระบายน้ำ หรือการใช้น้ำชลประทานอย่างถูกต้อง และเปลี่ยนแปลงทัศนคติให้รู้จักช่วยเหลือตนเอง
- 2) เพื่อสะดวกในการติดต่อประสานงานระหว่างเกษตรกรกับเจ้าหน้าที่ในเรื่องเกี่ยวกับการส่งน้ำ การบำรุงรักษา และการพัฒนาเกษตรชลประทาน
- 3) เพื่อให้เกษตรกรผู้ใช้น้ำได้มีส่วนร่วมในการบริหารการใช้น้ำชลประทาน และบำรุงรักษา ปรับปรุงระบบชลประทานในไร่นาของตนเองให้เหมาะสมต่อการเกษตร
- 4) เพื่อลดและขจัดปัญหาข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้นภายในกลุ่ม อันเกี่ยวกับการใช้น้ำ และบำรุงรักษา
- 5) เพื่อส่งเสริมให้สถาบันเกษตรกรผู้ใช้น้ำชลประทานได้มีการดำเนินการพัฒนาส่งเสริม เศรษฐกิจและสังคม อันเป็นการเพิ่มรายได้แก่เกษตรกรในพื้นที่ชลประทาน ตลอดจนทั้งเป็นกลุ่มพื้นฐาน การจัดตั้งสถาบันเกษตรกรผู้ใช้น้ำชลประทานที่มีขนาดใหญ่และมีการบริหารงานที่มีประสิทธิภาพต่อไปในอนาคตตามระบบประชาธิปไตย

2.2.6 บทบาทหน้าที่กลุ่มผู้ใช้น้ำในระบบชลประทาน

สถาบันแหล่งน้ำและสิ่งแวดลอม (2531) ได้สรุปบทบาทการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโครงการชลประทานขนาดเล็กภาคตะวันออกเฉียงเหนือไว้ดังนี้

- 1) ระยะก่อนการก่อสร้าง กลุ่มผู้ใช้น้ำเป็นผู้รับผิดชอบหลักในการทำหน้าที่ร่วมกับกรรมการหมู่บ้าน ดังนี้
 - (1) ประสานงานและอำนวยความสะดวกให้กับหน่วยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องตามสมควร
 - (2) หาข้อมูลเกี่ยวกับจุดที่จะทำการก่อสร้าง
 - (3) แก้ไขปัญหาที่ดินบริเวณหัวงาน และหนังสือแสดงการยินยอมยกที่ดินให้ทำการก่อสร้างพร้อมทั้งระบุเงื่อนไขแลกเปลี่ยนตามข้อตกลง ระหว่างผู้เสียประโยชน์ และกลุ่มผู้ใช้น้ำ
 - (4) ประสานงานกับหน่วยก่อสร้างเพื่อร่วมกำหนดแนวทางลำเลียง และแก้ไขปัญหาที่ดิน
 - (5) ร่วมปักหลักเขตกับหน่วยดำเนินการเพื่อแสดงบริเวณหัวงาน และพื้นที่ที่จะถูกน้ำท่วม
 - (6) เสนอข้อแก้ไขปรับเปลี่ยนเกี่ยวกับแบบก่อสร้าง เช่น ระดับเก็บกักขนาดตัวอาคาร และจุดที่ตั้งท่อระบายน้ำ
 - (7) แจ้งให้ชาวบ้านทราบเกี่ยวกับความก้าวหน้าของการดำเนินงานทุกระยะ
 - (8) ประชุมสมาชิกเตรียมวางแผนการใช้ประโยชน์ และเตรียมข้อตกลงเรื่องการขุดคลอง เช่น เรื่องแนวคลองส่งน้ำและระเบียบที่เกี่ยวกับการระดมแรงงาน

2) ระยะก่อสร้าง กลุ่มผู้ใช้น้ำมีบทบาทดังนี้

- (1) ให้ความร่วมมือกับหน่วยดำเนินการเรื่องสถานที่ตั้งแคมป์ บ่อยืมดิน และที่ทิ้งดิน
- (2) ให้ความร่วมมือกับหน่วยดำเนินการในเรื่องการจัดหาแรงงาน
- (3) ติดตามผลการดำเนินการก่อสร้าง และอำนวยความสะดวก หรือแก้ไขปัญหาที่อาจเกิดขึ้น

ขึ้น

- (4) ตั้งกฎข้อบังคับของกลุ่มผู้ใช้น้ำและระเบียบการจัดสรรน้ำ การใช้น้ำและบำรุงรักษา
- (5) ดำเนินการขุดคลองน้ำ โดยพิจารณาจัดสรรแรงงานในการขุดคลองจากสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำและราษฎรทั่วไป

น้ำ และราษฎรทั่วไป

- (6) เป็นตัวแทนชาวบ้านในการขอความช่วยเหลือบางประการ เช่น ขอให้ช่วยขุดแนวดินออกเพื่อให้สามารถขุดคลองส่งน้ำต่อไปได้ และ

- (7) ให้ความร่วมมือในการดูแลรักษาวัสดุก่อสร้าง

3) ระยะหลังก่อสร้าง กลุ่มผู้ใช้น้ำมีบทบาทดังนี้

- (1) วางแผนและดำเนินการในการดูแลบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์
- (2) ประสานหน่วยงานเพื่อขอพันธุ์ปลามาปล่อยและขอพันธุ์พืชมาปลูก
- (3) จัดทำป้ายแสดงกฎระเบียบข้อห้ามต่าง ๆ และแสดงเขตห้ามจับสัตว์น้ำให้เห็นชัดเจน

ไว้ที่แหล่งน้ำ

- (4) ติดต่อเจ้าหน้าที่จัดฝึกอบรมให้ความรู้ชาวบ้านเกี่ยวกับการเพาะปลูก และการดำเนินงานของกลุ่ม

- (5) ประสานเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง จัดศึกษาดูงาน โครงการที่ประสบผลสำเร็จและที่มีปัญหา และ

- (6) ประชุมคณะกรรมการเพื่อทบทวนบทบาทและหน้าที่ของแต่ละฝ่ายอย่างน้อยเดือนละ 1

ครั้ง

ไพฑูรย์ พะลายสุต (2535) ได้กล่าวอีกว่าภาระหน้าที่ขององค์กร หรือสมาคมผู้ใช้น้ำ กลุ่มผู้ใช้น้ำโดยทั่วไปมีดังนี้

- 1) จัดสรรน้ำระหว่างผู้ใช้น้ำ

- 2) รับภาระเรื่องการบำรุงรักษาการชลประทานและระบายน้ำตลอดจนอาคารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

- 3) เก็บและติดตามค่าบริการส่งน้ำและบำรุงรักษา

- 4) ซ่อมแซมปรับปรุง ระบบชลประทานและระบายน้ำให้ใช้ได้ผลดีโดยใช้แรงงาน หรือแหล่งเงินทุนมาดำเนินการ
- 5) โกล่เกลี่ย หรือจัดข้อพิพาทเรื่องการส่งน้ำ การระบายน้ำที่เกิดขึ้นระหว่างผู้ใช้น้ำ
- 6) เป็นผู้พิจารณาหาข้อสรุปจากความต้องการ และข้อคิดเห็นต่าง ๆ ของผู้ใช้น้ำ และ
- 7) เป็นตัวแทนผู้ใช้น้ำที่จะเสนอข้อคิดเห็น หรือความต้องการต่อเจ้าหน้าที่ชลประทาน หรือหน่วยงานของรัฐ

2.2.7 บทบาทหน้าที่ของสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำ

โครงการพัฒนาชลประทานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (2535) ได้ระบุถึงบทบาทหน้าที่ของสมาชิกกลุ่ม ซึ่งสอดคล้องกับ ประยูร อุดมเสียง (2540) ที่ได้กล่าวถึงสิทธิและหน้าที่ของสมาชิกสมาคมผู้ใช้น้ำดังนี้ คือ

1) หน้าที่ในการรักษาสถานภาพของกลุ่ม ได้แก่

(1) การเป็นสมาชิกของกลุ่ม ได้แก่ ยื่นใบสมัครต่อคณะกรรมการของกลุ่ม ชำระค่าสมัครและค่าธรรมเนียมตามมติของกลุ่มที่ได้กำหนดในข้อบังคับของกลุ่ม รักษาบัตรสมาชิกไม่ให้สูญหาย

(2) เข้าร่วมประชุมกลุ่มอย่างสม่ำเสมอเพื่อทำหน้าที่ ได้แก่ เสนอข้อคิดเห็นของตนในที่ประชุม ออกเสียงเลือกหัวหน้ากลุ่ม แจ้งข่าวผลการประชุมให้แก่สมาชิกในครอบครัวได้ทราบ

(3) เคารพกติกาของกลุ่มและปฏิบัติตามข้อตกลงของกลุ่ม

(4) ช่วยกันรักษาความสามัคคี

2) หน้าที่ในการขอใช้น้ำ ได้แก่

(1) แจ้งความจำนงค์ในการประกอบกิจกรรมการเกษตรต่อหัวหน้ากลุ่มในแต่ละฤดูของการผลิต

(2) ใช้น้ำตามที่คณะกรรมการกลุ่มจัดสรรให้

(3) ร่วมในการจัดสรรน้ำและยอมรับการจัดสรรน้ำ

3) หน้าที่ในการใช้น้ำ ซึ่งได้แก่

(1) ต้องใช้น้ำอย่างประหยัดตามความจำเป็น โดยแจ้งปริมาณการใช้น้ำของตนเองต่อคณะกรรมการบริหาร หรือหัวหน้ากลุ่ม

(2) ต้องแบ่งปันน้ำระหว่างสมาชิก

(3) ช่วยกันดูแลการส่งน้ำและบำรุงรักษาคัน-คูส่งน้ำ และอาคารประกอบต่าง ๆ ให้อยู่ในสภาพดีอยู่เสมอ

(4) สละแรงงานในบำรุงรักษาคัน-คูส่งน้ำ และอาคารประกอบต่าง ๆ ให้อยู่ในสภาพดีอยู่เสมอ และ

(5) ปฏิบัติตามกฎระเบียบข้อบังคับกลุ่ม และรายงานบุคคลที่ทำให้มีการสูญเสียน้ำมากไป เช่น เปิดน้ำคักปลา เอาน้ำนอกรอบเวร เจาะท่อลักน้ำ ฯลฯ ต่อหัวหน้ากลุ่มผู้ใช้น้ำและช่วยแนะนำ ทักท้วงสมาชิกที่เอาเปรียบผู้อื่นในการใช้น้ำ

4) หน้าที่ในการบำรุงรักษาและระบบส่งน้ำและอาคารชลประทานให้คงสภาพที่ใช้งานได้ดีอยู่เสมอ ได้แก่

(1) ไม่ทำลายคันคูและอาคาร กำจัดวัชพืช เสริมคันคูให้แข็งแรง อุดรูรั่วต่าง ๆ ที่มีทั้งในบริเวณที่ดินของตนเอง และร่วมแรงช่วยเหลือเพื่อนสมาชิก

(2) ปฏิบัติตามกฎระเบียบและข้อห้ามต่าง ๆ ที่กลุ่มลงมติรับรองแล้ว

(3) ร่วมแรงสละทรัพย์สิน หรือเครื่องมือเท่าที่จำเป็น เพื่อการบำรุงรักษา

(4) ระแวงระวังบุคคลที่ฝ่าฝืนกฎระเบียบของกลุ่ม และรายงานให้หัวหน้าดูทราบ

(5) ตักเตือนหรือทักท้วงบุคคลที่ทำลาย หรือทำความเสียหายให้แก่ระบบชลประทานทั้งโดยเจตนาหรือไม่เจตนาก็ตาม

(6) ร่วมมือในการชำระค่าบำรุงรักษาระบบชลประทานในกรณีที่มีการลงมติเก็บเงิน และ

(7) เสียค่าปรับตามมติของกลุ่ม หากไม่สามารถร่วมแรงในการทำงานบำรุงรักษากับสมาชิกรายอื่น ๆ ได้ หรือทำผิดกติกา กฎระเบียบของกลุ่มในกรณีต่าง ๆ

5) หน้าที่ในการปลูกพืช ได้แก่

(1) การปลูกพืช โดยร่วมวางแผนการปลูกพืชร่วมกับสมาชิกรายอื่น ใช้น้ำปลูกพืชตามคำแนะนำของเจ้าหน้าที่ หรือมติของกลุ่มโดยร่วมวางแผนการใช้น้ำในคูกับสมาชิกรายอื่น หากให้ผู้อื่นเช่าต้องติดตามเก็บค่าใช้น้ำและค่าบำรุงรักษาจากผู้เช่าดินและส่งน้ำให้กลุ่มตามมติของกลุ่ม ยินยอมปลูกพืชร่วมแปลงกับสมาชิกรายอื่น เพื่อการประหยัดน้ำ

(2) การให้บริการปัจจัยการผลิตของกลุ่ม โดยแจ้งความจำนงค์ต่อคณะกรรมการกลุ่มฯ เมื่อต้องการให้กลุ่มจัดหาวัสดุอุปกรณ์หรือปัจจัยการผลิตต่างๆ ให้ความร่วมมือกับกลุ่มในการแจ้งปริมาณวัสดุ หรือปัจจัยในการผลิตต่าง ๆ ที่ต้องการและจัดทำสัญญาต่าง ๆ ในการให้บริการปัจจัย

การผลิตจากกลุ่ม จัดส่งเงินค่าวัสดุหรือค่าเช่าตามสัญญาจัดการเกี่ยวกับการรับและขนส่งปัจจัยการผลิต ตามมติของกลุ่ม

(3) จัดสัญญาการผลิต โดยลงชื่อแจ้งความจำนงค์ในการผลิตแบบมีสัญญากับหัวหน้าคู ศึกษาเงื่อนไขต่าง ๆ ของสัญญาให้รอบคอบ ปฏิบัติตามเงื่อนไขของสัญญาการผลิต รักษาคุณภาพ และปริมาณของผลผลิตตามสัญญาการผลิต ส่งมอบผลิตผลตรงตามปริมาณคุณภาพ และตรงตาม ที่สัญญาการผลิตกำหนดไว้

6) หน้าที่ในการขายผลผลิต ได้แก่ แจ้งความจำนงค์การขายผลผลิตของตนต่อหัวหน้าคูส่งน้ำ แจ้งชนิดพืชและจำนวนที่ต้องการขายโดยการลงทะเบียนกับหัวหน้าคู ประสานการค้าคุณภาพ การบรรจุ และการขนส่งกับผู้ที่เกี่ยวข้อง ปฏิบัติตามมติอื่น ๆ ที่กลุ่มได้ตกลงเกี่ยวกับการขายผลผลิต และชำระค่าบริการการตลาดให้แก่กลุ่มตามมติของกลุ่ม

2.2.8 กิจกรรมกลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทาน

อตุลย์ อภินันท์ (2524) ได้รายงานการดำเนินงานของกลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทานว่าควรมีกิจกรรมตามวัตถุประสงค์ดังนี้

1) ฝึกอบรมสมาชิก กรรมการ ให้เข้าใจระบบเกษตรชลประทาน และวิธีการใช้น้ำชลประทานอย่างถูกต้อง

2) อบรมให้สมาชิกรู้จักคุณค่าของน้ำชลประทาน และรู้จักร่วมบำรุงรักษาอาคารชลประทาน

3) ควบคุมจัดสรรแบ่งปันน้ำ ตั้งแต่ท่อส่งน้ำเข้าคลองชลประทานออกไปเพื่อให้สมาชิกได้รับน้ำทั่วถึงทุกแปลงนา ตามความต้องการและยุติธรรม

4) วางแผนการปลูกพืชประจำปี และพืชฤดูแล้ง หรือครั้งที่ 2 ร่วมกับเจ้าหน้าที่ชลประทาน และเจ้าหน้าที่ส่งเสริมต่าง ๆ

5) ประสานงานกับหน่วยงานราชการและสถาบันเกษตรกรอื่น เพื่อส่งเสริมอาชีพของสมาชิก ให้เจริญก้าวหน้า

6) ช่วยจัดหาอุปกรณ์การเกษตรให้ด้วยทุนของสมาคม เช่น กลุ่มกู้เงินมาปรับปรุงงานระดับแปลงนา หารถไถมาทำการไถคราด หรือจัดหาซื้อปุ๋ย และพันธุ์พืชมาให้

7) จัดหาตลาด และรวบรวมผลผลิตเพื่อให้สมาชิกจำหน่ายผลผลิตร่วมกันในราคายุติธรรมโดยมีอำนาจต่อรอง

8) ส่งเสริมให้มีการทัศนศึกษาแก่กรรมการและสมาชิกตามโอกาสอันสมควร เพื่อเพิ่มพูนความรู้ด้านการเกษตรและอื่น ๆ เช่น จัดหาภาพยนตร์สารคดีอันเกี่ยวกับงานนี้ออกฉายให้กรรมการ สมาชิก ฯลฯ หรือไปดูงานด้านเกษตรชลประทาน

9) การบริหารกิจกรรมของกลุ่ม ต้องดำเนินการบริหารเพื่อผลประโยชน์ โดยส่วนรวมของสมาชิกเป็นหลัก โดยมีได้มุ่งหวังผลกำไรหรือเป็นการค้าแต่อย่างใด และจะต้องดำเนินการบริหารด้วยรายได้ของกลุ่มจากเงินบำรุงสมาชิก และแรงงานสมาชิกเป็นส่วนใหญ่ในการส่งน้ำ และบำรุงรักษา

ไพศาล ช่วงฉ่ำ (2535) ได้กล่าวถึงลักษณะกิจกรรมของกลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทานไว้ดังนี้

- 1) จัดทำสัญญาการใช้น้ำ
- 2) วางแผนการปลูกพืชระดับคูส่งน้ำ
- 3) วางแผนและควบคุมการใช้น้ำระดับคูส่งน้ำ
- 4) นำสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำมาร่วมกันทำการบำรุงรักษาคูส่งน้ำ
- 5) แจ้งข่าวสารจากทางราชการไปสู่สมาชิกและสมาชิกไปสู่ราชการ
- 6) จัดทำทะเบียนสมาชิก

ได้กล่าวถึงลักษณะกิจกรรมของกลุ่มบริหารการใช้น้ำ ไว้ดังนี้ คือ

- 1) จัดประชุมคณะกรรมการบริหาร
- 2) กำหนดระเบียบบริหารกลุ่ม
- 3) ดำเนินการเลือกกรรมการการบริหารกลุ่มและผู้นำกลุ่ม
- 4) จัดทำปฏิทินแผนปฏิบัติงานในรอบปี
- 5) วางแผนการใช้น้ำระดับคลอง
- 6) วางแผนและควบคุมการใช้น้ำระดับคูส่งน้ำ
- 7) บำรุงรักษาคูส่งน้ำ

ลักษณะกิจกรรมของสมาคมผู้ใช้น้ำชลประทาน ได้แก่

- 1) จัดประชุมคณะกรรมการบริหารสมาคมฯ
- 2) กำหนดระเบียบบริหารสมาคมฯ
- 3) ดำเนินการเลือกกรรมการบริหารสมาคมฯ
- 4) จัดทำแผนปฏิทินแผนการปฏิบัติงานในรอบปี
- 5) วางแผนการปลูกพืชระดับคลองส่งน้ำ
- 6) วางแผนการใช้น้ำระดับคลองซอย
- 7) วางแผนและควบคุมการใช้น้ำระดับคูส่งน้ำ
- 8) จัดหาปัจจัยการผลิตมาบริการแก่สมาชิก

โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาลำปาว จังหวัดกาฬสินธุ์ (ม.ป.ป.) ได้ระบุกิจกรรมของกลุ่มผู้ใช้น้ำที่เป็นหน้าที่ของกลุ่มผู้ใช้น้ำไว้ 3 ประการดังนี้

1) การจัดสรรน้ำในคูส่งน้ำ ตั้งแต่ท้ายอาคารปากคูส่งน้ำ (C.H.O.) เป็นต้นไป โดยการแบ่งปันน้ำชลประทานระหว่างเกษตรกรที่เป็นสมาชิกทุกคนในกลุ่มตามรอบเวรที่กำหนด เช่น การปิดเปิด อาคารอัดน้ำ อาคารแบ่งน้ำ ท่อส่งน้ำเข้ามา

2) การซ่อมแซมบำรุงรักษาคูส่งน้ำ โดยการขุดลอกตะกอนในคูส่งน้ำ กำจัดวัชพืช ปลูกหญ้าความลาดหลังคันคูส่งน้ำ อุดรูรั่ว หรือช่วงที่น้ำรั่วไหลออกจากคูส่งน้ำได้ และอาคารชลประทานต่าง ๆ ในคูส่งน้ำ

3) หน้าที่อื่น ๆ เพื่อสนับสนุนการเกษตรชลประทาน เช่น การจัดหาปัจจัยการผลิต การรวมตัวกันขายผลผลิต สินเชื่อเพื่อการเกษตร

ไพศาล ช่วงคำ (2535) ได้อธิบายถึงกิจกรรมในระบบชลประทานไว้ว่า เกษตรกรสมาชิกผู้ใช้น้ำเป็นผู้ที่ก้าวเข้ามาร่วมรับผิดชอบการจัดการน้ำในระดับไร่นา และยังเข้าไปมีส่วนร่วม ซึ่งกลุ่มผู้ใช้น้ำมีหน้าเข้าไปมีส่วนร่วมดังนี้

1) กิจกรรมทางด้านชลประทาน กลุ่มผู้ใช้น้ำเข้าไปมีส่วนร่วมในด้านชลประทาน เช่น การร่วมสำรวจคู/คลอง การก่อสร้าง การซ่อมบำรุง การปรับปรุงซ่อมแซม การขุดลอก ตลอดจนการหมุนเวียนน้ำ การร่วมกันรับผิดชอบเปิดปิดประตูส่งน้ำ

2) กิจกรรมทางด้านการเกษตร กลุ่มผู้ใช้น้ำมีส่วนร่วมในการจัดทำระบบข้อมูลการเกษตร แปลงกรรมสิทธิ การจัดทำแปลงเกษตรสาธิต แปลงส่งเสริมการเกษตร ร่วมในโครงการเกษตรแบบครบวงจร โดยเน้นการใช้น้ำเพื่อการเกษตรอย่างถูกวิธี และประหยัด

3) กิจกรรมทางด้านการบริหารจัดการกลุ่มผู้ใช้น้ำ กลุ่มผู้ใช้น้ำจะต้องสร้างสรรค์กลุ่มของตนเองให้มีความก้าวหน้า รับผิดชอบ รักษาผลประโยชน์ของสมาชิกและร่วมช่วยเหลือทางราชการ เพื่อการจัดสรรน้ำอย่างเป็นธรรมและทั่วถึงซึ่งจำเป็นต้องมีการประชุมปรึกษาหารือกัน ภายในกลุ่ม มีการเพิ่มเติมความรู้ความเข้าใจให้กับสมาชิกอยู่อย่างสม่ำเสมอ สื่อสารข่าวสารระหว่างทางราชการชลประทานกับสมาชิกภายในกลุ่มอย่างทั่วถึง

4) กิจกรรมทางด้านการเพิ่มพูนความรู้ โดยที่ทุกกิจกรรมตามที่กล่าวทั้ง 3 ข้อจะต้องมีการฝึกอบรม เพราะต้องการความร่วมมือและความเข้าใจอย่างสูงจึงจะสามารถบริหารจัดการน้ำให้เกิดประโยชน์อย่างแท้จริง ซึ่งจะเป็นการใช้น้ำอย่างมีประสิทธิภาพ

2.2.9 การได้รับประโยชน์จากสถาบันเกษตรกรผู้ใช้น้ำของสมาชิก

ประยูร อุดมเสียง (2540) ได้ทำการสรุปถึงผลดีและความเป็นประโยชน์ที่เกิดขึ้นกับสมาชิกเมื่อมีสมาคมผู้ใช้น้ำไว้ดังนี้

- 1) สามารถใช้น้ำชลประทานได้อย่างทั่วถึงทุกแปลงตามความต้องการ เพราะมีการจัดสรรน้ำอย่างจริงจัง
- 2) สามารถปรับปรุงแก้ไขพื้นที่การเกษตรในเขตชลประทานให้สามารถรับน้ำได้อย่างทั่วถึง เพราะมีเจ้าหน้าที่เข้ามาแนะนำช่วยเหลือ
- 3) ช่วยเพิ่มผลผลิตและรายได้แก่เกษตรกร
- 4) ได้รับการช่วยเหลือด้านเทคโนโลยีและปัจจัยการผลิต
- 5) มีหลักประกันด้านราคา และผลผลิต
- 6) ได้รับความรู้คำแนะนำ และการอบรมด้านการเกษตรจากเจ้าหน้าที่ ตลอดจนเป็นศูนย์กลางในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างสมาชิกด้วยกัน

2.2.10 แนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาระบบชลประทานแบบมีส่วนร่วม

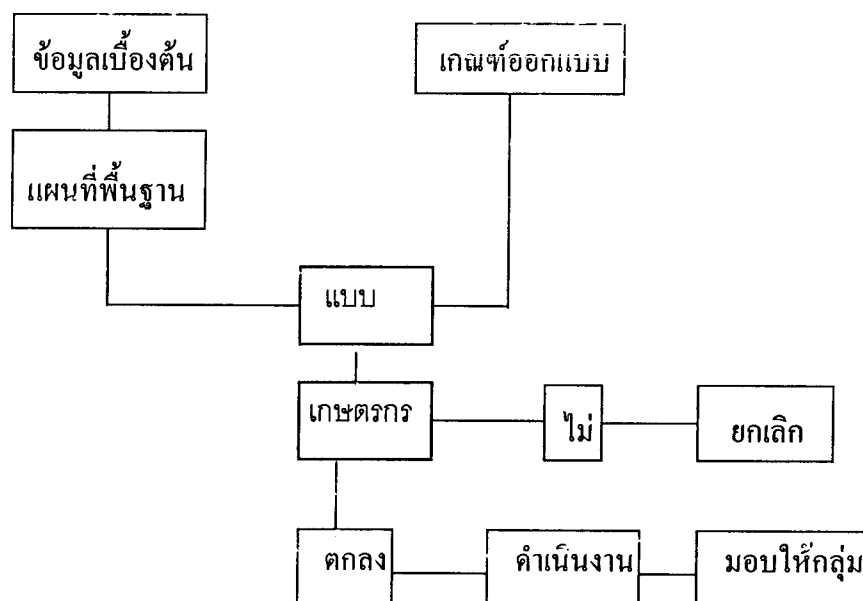
โครงการพัฒนาชลประทานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (2537) ได้กำหนดแนวทางเกี่ยวกับการพัฒนาระบบชลประทานแบบมีส่วนร่วมไว้ดังนี้

- 1) การพัฒนาสถาบันเกษตรกร สถาบันเกษตรกรมีผู้ใช้น้ำเป็นฐานขององค์การ เกษตรกรมีส่วนร่วมในการพัฒนาระบบส่งน้ำ โดยถือรายได้ของเกษตรกรเป็นตัวกำหนดบทบาทหน้าที่ของ

องค์การ ซึ่งองค์กรผู้ใช้น้ำมีบทบาทในการพัฒนาบำรุงรักษา และการใช้น้ำในระบบชลประทาน สนับสนุนการผลิต และสนับสนุนการตลาดเพื่อเป็นกิจกรรมเสริมสร้างรายได้ โดยมีนักประสานงานชุมชนชลประทาน (นปช.ชป.) เป็นผู้มีบทบาทพัฒนาสถาบันผู้ใช้น้ำ และเจ้าหน้าที่ภาครัฐเป็นผู้สนับสนุนในการเพิ่มบทบาทของกลุ่มผู้ใช้น้ำเพื่อการบริหารระบบส่งน้ำ และบำรุงรักษา

2) การพัฒนาระบบชลประทานโดยเกษตรกรมีส่วนร่วมในกรณีก่อสร้างคูส่งน้ำใหม่มีขั้นตอนดังนี้ (ภาพที่ 2)

- (1) ตรวจสอบรายชื่อเกษตรกรในคูส่งน้ำแต่ละคูส่งน้ำ
- (2) ประชุมเกษตรกรตามคูส่งน้ำเพื่อทำความเข้าใจแบบในการก่อสร้าง
- (3) รับฟังข้อเสนอแนะหรือข้อคิดเห็นของเกษตรกร
- (4) ขอคำยินยอมการใช้ที่ดินในการสร้างคูส่งน้ำจากเกษตรกร
- (5) ปรับปรุงแบบถ้าเกษตรกรมีความต้องการ
- (6) แจ้งกรรมการก่อสร้างแก่เกษตรกร
- (7) ก่อสร้างคูส่งน้ำโดยผู้รับเหมา
- (8) มอบหมายคูส่งน้ำให้เกษตรกรในการส่งน้ำและบำรุงรักษา

ภาพที่ 2 การพัฒนาระบบชลประทานโดยเกษตรกรมีส่วนร่วม

ที่มา : โครงการพัฒนาชลประทานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (2537)

3) การพัฒนาระบบชลประทานโดยเกษตรกรมีส่วนร่วมในกรณีปรับปรุงซ่อมแซมคูส่งน้ำ มีขั้นตอนดังนี้

(1) สภาพปัญหาคูส่งน้ำเสียหายร้ายแรง หรือส่งน้ำไม่ดี หรือแนวคูส่งน้ำไม่เหมาะสม เช่น คูส่งน้ำผ่านในเขตล่องลึก หน่วยคูส่งน้ำใหญ่เกินไป คูส่งน้ำยาวเกินไปส่งน้ำไม่ทั่วถึง และไม่เหมาะสมสำหรับการส่งน้ำและบำรุงรักษา

(2) สภาพคูส่งน้ำเสียหายร้ายแรง ถ้าเกินความสามารถของเกษตรกรโครงการให้ความช่วยเหลือในการซ่อมแซมโดยการจ้างเหมา

(3) สภาพคูส่งน้ำเสียหายไม่ร้ายแรงซ่อมแซมโดยเกษตรกรมีส่วนร่วม

4) กระบวนการพัฒนากลุ่มผู้ใช้น้ำโดยเกษตรกรมีส่วนร่วม มีขั้นตอนดังนี้ (ภาพที่ 3)

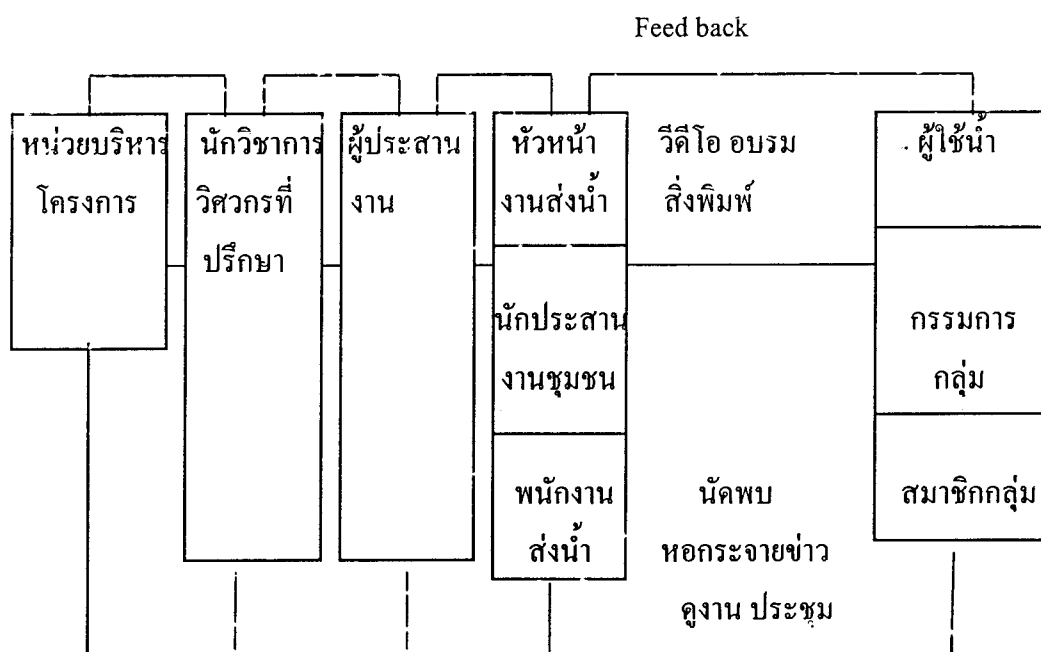
(1) จัดตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำตามคูส่งน้ำ และบริหารกลุ่ม

(2) มอบหมายระบบชลประทานให้เกษตรกร

(3) สนับสนุนการใช้น้ำ การผลิตและการตลาด

(4) ฝึกอบรม

(5) สนับสนุนและควบคุมกลุ่มผู้ใช้น้ำ

ติดตามประเมินผล

ภาพที่ 3 การพัฒนากลุ่มโดยเกษตรกรมีส่วนร่วม

ที่มา : โครงการพัฒนาชลประทานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (2537)

- (6) รับพิจารณาเรื่องการจัดสรรน้ำและแก้ไขข้อขัดแย้งของสมาชิก
- (7) วางแผนปรับปรุงโครงการเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการใช้ประโยชน์
- (8) รับมอบโครงการจากหน่วยดำเนินการ
- (9) ประชุมสมาชิกกลุ่มเป็นระยะและวางแผนการใช้ประโยชน์ของโครงการทุกปี
- (10) รายงานการดำเนินงานให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทราบทุกเดือน

2.3 แนวคิดทฤษฎีการมีส่วนร่วม

2.3.1 ความหมายการมีส่วนร่วม

อำนาจ อนันตชัย (2526) ได้อ้างแนวคิดของ Erwin Williams พอสรุปความหมายของการมีส่วนร่วมในเชิงการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมไว้ว่า เป็นกระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนา ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมแก้ปัญหาของตนเอง โดยเน้นการมีส่วนเกี่ยวข้องอย่างแข็งขันของประชาชน ใช้ความคิดสร้างสรรค์ และความชำนาญของประชาชน แก้ไขปัญหาร่วมกับการใช้วิทยาการที่เหมาะสม และติดตามผลการปฏิบัติงานขององค์กร และเจ้าหน้าที่เกี่ยวข้อง

ภูมิธรรม เวชชัย (2528) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนน่าจะหมายถึง การที่ประชาชน หรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถในการจัดการและควบคุมการใช้และกระจายทรัพยากร และปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคม เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจ และสังคมตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรีในฐานะสมาชิกสังคม และได้รับการพัฒนาการรับรู้ ภูมิปัญญา ซึ่งแสดงออกในรูปของการตัดสินใจ การกำหนดชะตาชีวิตของตนเอง

ประสิทธิ์ ประทองศรี (2531) ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในสถานการณ์ที่เจ้าหน้าที่ของรัฐบาลได้ไปปรึกษาหารือกับประชาชนท้องถิ่นว่า หมายถึง เป็นการเข้าร่วมของประชาชนในชนบทในองค์กรระดับพื้นฐาน (grassroot organization) เมื่อดำเนินการตัดสินใจ การวางแผนและดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของการพัฒนาตนเอง และชุมชนของตน ซึ่งการเข้ามีส่วนร่วมของประชาชนเป็นการเข้าไปสู่ภายใต้เค้าโครงของงานในองค์กรระดับพื้นฐาน (ในด้านการเมืองและอื่นๆ) ซึ่งมีส่วนร่วมความรับผิดชอบในการควบคุมทรัพยากรโดยเฉพาะงบประมาณวัสดุ อุปกรณ์ และการมีส่วนร่วมนั้นต้องเข้าใจว่าเป็นกระแสเสียงของแต่ละบุคคลในอันที่ความต้องการเข้า

ร่วมตัดสินใจดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ในการพัฒนาตนเอง และการเข้ามามีส่วนร่วมจะต้องเป็นเรื่องของการอาสาสมัครมิใช่เป็นการใช้กำลังบังคับขู่เข็ญแต่อย่างใด

ศุภชัย นิมมานเหมินท์ (2532) ให้ความหมายของความร่วมมือ ซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกับการมีส่วนร่วมไว้ว่า ความร่วมมือ เป็นการร่วมแรงไปทำงานอย่างใดอย่างหนึ่งกระทำร่วมกันโดยพร้อมเพรียงกัน ในลักษณะดังนี้

- 1) การมีส่วนร่วม หมายถึง ความร่วมมือในกิจกรรมบางอย่าง รวมไปถึงความรับผิดชอบซึ่งกันและกันด้วย
- 2) การมีส่วนร่วม หมายถึง ความร่วมมือในการปะทะสังสรรค์ทางสังคมของบุคคล หรือกลุ่ม
- 3) การมีส่วนร่วม หมายถึง ผลจากการเห็นพ้องต้องกันในเรื่องความต้องการและทิศทางของการเปลี่ยนแปลง ความเห็นพ้องต้องกันนี้ จะต้องมีความพอจนเกิดการริเริ่มโครงการปฏิบัติการ และเหตุผลเบื้องต้นที่ทุกคนต้องตระหนัก คือปฏิบัติการหรือการกระทำที่ทำในภาพของกลุ่มนี้จะต้องกระทำผ่านองค์กรซึ่งจะเป็นตัวนำไปบรรลุถึงความเปลี่ยนแปลงที่ต้องการได้ขอความร่วมมือก็จะอยู่ในระดับที่สูง แต่ในทำนองเดียวกันหากกลุ่มไม่สามารถสนองความต้องการของสมาชิกได้ระดับความร่วมมือก็จะค่อย ๆ หดไป และได้สรุปความหมายของการร่วมมือ ไว้ว่า หมายถึง การที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลมีความคิดเห็นตรงกัน หรือมีประโยชน์ร่วมกัน โดยเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามที่กลุ่มได้วางไว้

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา (2533) ได้แปลความหมายของ Oakley และ Marsden ถึงการมีส่วนร่วมในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชนบทไว้ 7 ประการดังนี้

- 1) การมีส่วนร่วม คือการพิจารณาถึงการมีส่วนร่วมช่วยเหลือโดยสมัครใจ โดยประชาชนต่อโครงการใดโครงการหนึ่งของโครงการสาธารณะต่าง ๆ ที่คาดว่าจะส่งผลต่อการพัฒนาชาติแต่ไม่ได้หวังจะให้ประชาชนเปลี่ยนแปลงโครงการ หรือวิจารณ์เนื้อหาของโครงการ
- 2) การมีส่วนร่วม ในความหมายที่กว้าง หมายถึง การให้ประชาชนในชนบทรู้สึกตื่นตัวเพื่อที่จะทราบถึงการรับความช่วยเหลือและตอบสนองต่อโครงการพัฒนา ขณะเดียวกันก็สนับสนุนความคิดริเริ่มของคนในท้องถิ่น

3) การพัฒนาชนบท การมีส่วนร่วม คือ การให้ประชาชนเข้ามาเกี่ยวข้องในกระบวนการตัดสินใจ กระบวนการดำเนินโครงการ และร่วมรับผลประโยชน์จากโครงการพัฒนา และประเมินผลโครงการ

4) การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา คือ การที่ประชาชนได้เข้าร่วมอย่างแข็งขันในกระบวนการตัดสินใจต่าง ๆ ในเรื่องที่จะมีผลกระทบต่อเขา

5) การมีส่วนร่วมในชุมชน หมายถึง การที่ประชาชนจะมีทั้งสิทธิ และหน้าที่ที่จะเข้าร่วมในการแก้ปัญหาทางสุขภาพของเขา จะสำรวจตรวจสอบความจำเป็นเรื่องสุขภาพอนามัยการระดมทรัพยากรท้องถิ่นและเสนอแนะแนวทางแก้ไขใหม่ ๆ เช่นเกี่ยวกับการก่อตั้งและดำรงรักษาองค์กรต่าง ๆ ในท้องถิ่น

6) การมีส่วนร่วมจะต้องเป็นกระบวนการดำเนินการอย่างแข็งขัน โดยบุคคลหรือกลุ่มที่มีส่วนร่วมนั้นได้เป็นผู้มีความริเริ่ม และได้มุ่งใช้ความพยายามตลอดจนความเป็นตัวของตัวเองที่จะดำเนินการตามความริเริ่มนั้น

7) การมีส่วนร่วม คือการที่ได้มีการจัดการที่จะใช้ความพยายามที่จะเพิ่มความสามารถที่จะควบคุมทรัพยากรและระเบียบในสถาบันต่าง ๆ ในสภาพสังคมนั้น ๆ โดยที่กลุ่มที่ดำเนินการ และความเคลื่อนไหวที่จะดำเนินการนี้ ไม่ถูกควบคุมโดยทรัพยากรและระเบียบต่าง ๆ

Lindgren, H.C. (1973) ให้ความหมายไว้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่บุคคลหลาย ๆ คน ทำงานด้วยกันเพื่อนำไปสู่จุดมุ่งหมายร่วมกัน และทำงานให้สำเร็จ และงานที่ต้องพึ่งพาอาศัยกันหลาย ๆ คน จะต้องมีส่วนร่วมมากขึ้น

จากที่มีผู้กล่าวไว้ข้างต้นสามารถสรุปความหมายของการมีส่วนร่วมได้ว่า การมีส่วนร่วมหมายถึง การเข้าร่วมมีส่วนเกี่ยวข้องในด้านความคิด ด้านการปฏิบัติ และการได้รับประโยชน์ ควบคุมการใช้ทรัพยากร และปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ของสมาชิกในองค์กร หรือสถาบันทางสังคม เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางด้านเศรษฐกิจ และสังคม โดยการเข้าร่วมจะต้องเป็นไปด้วยความสมัครใจ

2.3.2 เป้าหมายของการมีส่วนร่วม

แสวง รัตนมงคลมาศ (2531) ได้กล่าวถึงเป้าหมายของการระดมการมีส่วนร่วมมวลชนไว้ดังนี้

1) เป้าหมายของผู้ระดม (objective of mobilizer) มีเป้าหมายเพื่อ

(1) เป็นข่าวสารข้อมูลประกอบการตัดสินใจ (information input) ในหลักการบริหารสมัยใหม่ถือว่าข่าวสารข้อมูลเป็นเรื่องสำคัญ การระดมในเป้าหมายต่ำสุดคือ การต้องการข้อมูลข่าวสาร เพื่อนำมาเป็นส่วนประกอบในการตัดสินใจ (information input for decision making) แทนการตัดสินใจโดยลำพัง อันปราศจากข้อมูลข่าวสารที่ระดมลงไปสัมผัสสมวลชนไม่ว่าด้วยวิธีใด ๆ ก็ตาม ถือว่าเป็นการหาข้อมูลข่าวสาร เพื่อมาสนับสนุนในการตัดสินใจ

(2) ให้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (showed decision) ในการตัดสินใจบางครั้งผู้ถูกระดมต้องมีส่วนแบ่งในอำนาจของการตัดสินใจถือว่าเป็นแนวทางให้สิทธิตามระบอบประชาธิปไตยมากขึ้น โดยเชื่อในเรื่องการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และ

(3) ให้ร่วมกำหนดนโยบาย (policy-making) เป็นแนวทางให้ประชาชนเป็นผู้กำหนดนโยบาย โดยกำหนดจากล่างสู่บน (bottom-up) ประชาชนเป็นผู้กำหนดปัญหา และโครงการที่ประชาชนต้องการ (problem and needs project) ฝ่ายข้าราชการนำมาเสนอต่อให้ (implement) หรือเจ้าหน้าที่เป็นผู้ปฏิบัติ

2) เป้าหมายผู้ถูกระดม (objective of mobilizee) มีเป้าหมายเพื่อ

(1) ให้มีจุดร่วมในอุดมการณ์เดียวกัน (common ideology)

(2) ให้มีจุดร่วมในผลประโยชน์ (common interest)

(3) ให้ยึดติดกับตัวบุคคล หรือผู้นำคนเดียวกัน (personality)

การเข้าร่วมจะมีเป้าหมายแตกต่างกันออกไปแต่เป้าหมายทั้ง 3 ประการ จะต้องไม่ขัดแย้งกัน และควรมีความสอดคล้องกันเพราะหากเป้าหมายขัดแย้งกันแล้วมวลชนอาจแยกสลายได้ เป้าหมายอาจแยกเป็น ระยะสั้น และระยะยาว เป้าหมายระยะสั้นจะต้องเป็นเรื่องส่วนตัว เป้าหมายระยะยาวเป็นเรื่องใกล้ตัว และทั้งสองเป้าหมายจะต้องไม่ขัดกัน

2.3.3 ลักษณะการมีส่วนร่วม

ลักษณะต่าง ๆ ของการเข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรม โครงการต่าง ๆ ผู้รู้หลายท่านกล่าวไว้ดังนี้

ฉ้อฉาน วุฒิชัยธรรมรักษา (2516) อ้างถึงใน สุพรชัย มั่งมีสิทธิ์ (2535) ได้สรุปลักษณะการมีส่วนร่วมไว้ดังนี้ คือ

- 1) การร่วมประชุม
- 2) การออกความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ
- 3) การตีปัญหาให้กระจ่าง
- 4) การออกเสียงสนับสนุน หรือคัดค้านปัญหา

ไพรัตน์ เตชะรินทร์ (2527) กล่าวว่า การสร้างโอกาสให้ประชาชนในชุมชน ทั้งในรูปส่วนบุคคล กลุ่มคน ชุมชน สมาคม มูลนิธิและองค์การอาสาสมัครรูปต่าง ๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือหลายเรื่องให้บรรลุผลตามวัตถุประสงค์ และนโยบายที่กำหนดไว้ร่วมกันมีลักษณะดังนี้ คือ

- 1) ร่วมทำการศึกษาค้นคว้าปัญหา และสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนรวม ตลอดจนความต้องการของชุมชน
- 2) การค้นหาและสร้างรูปแบบและวิธีการพัฒนา เพื่อแก้ไขและลดปัญหาของชุมชนหรือเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน
- 3) ร่วมวางแผนนโยบาย หรือแผนงาน หรือโครงการ และกิจกรรม เพื่อจัดและแก้ไขปัญหา และสนองความต้องการของชุมชน
- 4) ร่วมตัดสินใจในการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม
- 5) ร่วมจัดหรือปรับปรุงระบบการบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพ และประสิทธิผล
- 6) ร่วมลงทุนในกิจกรรมโครงการชุมชนตามขีดความสามารถของตนเอง และของหน่วยงานที่วางไว้
- 7) ร่วมปฏิบัติตามนโยบายแผนงานโครงการ และกิจกรรมให้บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้ และ
- 8) ร่วมควบคุม ติดตาม ประเมินผล และซ่อมบำรุงรักษาโครงการ

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527) จำแนกลักษณะของการมีส่วนร่วมออกเป็น 3 ประการคือ

- 1) การที่ประชาชนมีส่วนร่วมโดยตรง (direct participation) โดยผ่านองค์การจัดตั้งของประชาชน (inclusive organization) เช่น การรวมกลุ่มเยาวชนกลุ่มต่าง ๆ
- 2) การที่ประชาชนมีส่วนร่วมทางอ้อม (indirect participation) โดยผ่านองค์การผู้แทนของประชาชน (representative organization) เช่น กรรมการของกลุ่ม หรือชุมชน กรรมการ กลุ่มเลี้ยงไหม กรรมการหมู่บ้าน

3) การที่ประชาชนมีส่วนร่วมโดยการเปิดโอกาสให้ (open participation) โดยผ่านองค์การที่ไม่ใช่ผู้แทนของประชาชน (non representative organization) เช่น สถาบันหรือหน่วยงานที่เชิญชวน หรือเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเมื่อไรก็ได้ทุกเวลา และได้แบ่งลักษณะของผู้มีส่วนร่วมไว้ด้วยกัน 3 ลักษณะ คือ

- (1) เป็นผู้กระทำการ คือมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันในกิจกรรม
- (2) เป็นผู้รับผลการกระทำ คือได้รับผลจากกิจกรรม
- (3) เป็นสาธารณชนทั่วไป คือประชาชนทั่วไปที่ไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรง แต่มีความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรม

2.3.4 ขั้นตอนของการมีส่วนร่วม

ขั้นตอนต่าง ๆ ของการเข้ามีส่วนร่วมกิจกรรมมีผู้กล่าวไว้ดังนี้

เจมส์ คีปี ปิ่นทอง (2537) ได้แบ่งขั้นตอนการมีส่วนร่วมไว้ 4 ขั้นตอน ได้แก่

- 1) การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาของชาวชนบท
- 2) การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม
- 3) การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน
- 4) การมีส่วนร่วมในการติดตาม และประเมินผลงาน

บุญตั้ง อุ้นแก้ว (2537) ได้ทำการจำแนกขั้นตอนการมีส่วนร่วมตามแนวความคิดของ Cohen และ Uphoff ไว้ 4 ขั้นตอน คือ

1) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (decision making) โดยเริ่มแรกที่ต้องกระทำคือ การจัดลำดับความสำคัญต่อนั้นจะเลือกนโยบาย และประชากรที่เกี่ยวข้อง การตัดสินใจนี้เป็นกระบวนการต่อเนื่อง ที่ต้องดำเนินไปเรื่อย ๆ ตั้งแต่การตัดสินใจในช่วงวางแผน และการตัดสินใจในช่วงปฏิบัติการตามแผนที่วางไว้

2) การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน (implementation) เช่น การช่วยเหลือด้านทรัพยากรการบริหารงาน และการประสานงาน และขอความช่วยเหลือ เป็นต้น

3) การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ (benefits) เป็นการมีส่วนร่วมในประโยชน์ทั้งในเชิงปริมาณ และในเชิงคุณภาพ ซึ่งจะต้องพิจารณาถึงการกระจายผลประโยชน์ภายในกลุ่มด้วยผลประโยชน์ที่เป็นทางบวก และผลที่เกิดขึ้นในทางลบที่เป็นผลเสียของโครงการ

4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (evaluation) การมีส่วนร่วมในการประเมินผลนั้น สิ่งที่สำคัญ คือความเห็น (views) ความชอบ (preference) และความคาดหวัง (expectation)

2.3.5 รูปแบบของการมีส่วนร่วม

รูปแบบในการเข้ามีส่วนร่วมกิจกรรมมีผู้แบ่งไว้ดังนี้

กรณีศึกษา ชมดี (2537) ได้แบ่งรูปแบบการมีส่วนร่วม เป็น 10 รูปแบบ ได้แก่ การมีส่วนร่วมประชุม การมีส่วนร่วมออกเงิน การมีส่วนร่วมเป็นกรรมการ การมีส่วนร่วมเป็นผู้นำ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมสัมภาษณ์ การมีส่วนร่วมเป็นผู้บริโภค การมีส่วนร่วมเป็นผู้ริเริ่มหรือผู้เริ่ม การมีส่วนร่วมเป็นผู้ใช้แรงงาน และการมีส่วนร่วมออกวัสดุอุปกรณ์

สุจินต์ ดาววีระกุล (2527) อ้างถึงใน บุญดิ่ง อุ่นแก้ว (2537) ได้ให้ข้อสรุปถึงรูปแบบการมีส่วนร่วมไว้ 18 รูปแบบ ดังนี้ คือ มีส่วนร่วมเป็นผู้ริเริ่ม มีส่วนร่วมในการตัดสินใจดำเนินงาน มีส่วนร่วมในการตัดสินใจใช้ทรัพยากร มีส่วนร่วมในการออกความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ มีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา มีส่วนร่วมในการคิดหาวิธีการแก้ปัญหา มีส่วนร่วมในการวางแผน มีส่วนร่วมในการประชุม มีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่ม มีส่วนร่วมในการออกเสียงสนับสนุน หรือคัดค้านปัญหา มีส่วนร่วมในการเป็นคณะกรรมการหรือบริหารงาน มีส่วนร่วมในการเป็นสมาชิก มีส่วนร่วมในการเป็นผู้ชักชวน หรือประชาสัมพันธ์ มีส่วนร่วมในการดำเนินงานตามกิจกรรมที่วางไว้ มีส่วนร่วมในการลงทุน หรือบริจาคเงินและทรัพย์สิน มีส่วนร่วมในการออกแรง หรือสละแรงงาน มีส่วนร่วมในการออกวัสดุ อุปกรณ์ และมีส่วนร่วมในการดูแลรักษา ติดตาม หรือประเมินผล

2.3.6 เงื่อนไขการมีส่วนร่วม

เงื่อนไขที่จะทำให้เกิดการเข้ามีส่วนร่วมมีผู้กล่าวไว้ดังนี้

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2537) กล่าวว่าเงื่อนไขของการมีส่วนร่วม มี 3 ประการคือ

- 1) ประชาชนต้องมีอิสรภาพที่จะมีส่วนร่วม
- 2) ประชาชนต้องสามารถที่จะมีส่วนร่วม
- 3) ประชาชนต้องเต็มใจที่จะมีส่วนร่วม และต้องขึ้นกับเงื่อนไข ดังนี้คือ

- (1) ประชาชนต้องมีเวลา

(2) ประชาชนต้องไม่เสียเงินทองมากเกินไปกว่าที่คาดว่าจะได้รับผลตอบแทน

(3) ประชาชนต้องมีความสนใจ

4) ประชาชนต้องสามารถสื่อสารรู้เรื่องกันทั้งสองฝ่าย

5) ประชาชนต้องไม่รู้สึกกระเทือนต่อตำแหน่งหน้าที่ หรือสถานภาพทางสังคม

บัญชากร แก้วส่อง และคณะ (2531) ได้อธิบายเงื่อนไขการทำงานที่จะให้ราษฎรมีส่วนร่วมได้ โดยสามารถสรุปเป็นขั้นตอนหลัก ๆ ดังนี้

1) ศึกษาสภาพสังคม และความต้องการของชาวบ้านเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ แหล่งน้ำของทุกคนทุกกลุ่ม ตลอดจนศักยภาพของแหล่งน้ำ

2) เตรียมคนโดยให้ความรู้เพิ่มเติม และทำความเข้าใจร่วมกันระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ในหมู่บ้านเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์แหล่งน้ำ

3) จัดตั้งองค์กรโดยเน้นกลุ่มที่สนใจต้องการใช้น้ำทุก ๆ ด้าน ทั้งนี้โดยควรพยายามแบ่งความรับผิดชอบย่อยลงเป็นกลุ่มเล็ก เพื่อให้สามารถทำงานได้สะดวกและควรรวมผู้หญิงเข้าในกลุ่มด้วย เพราะโดยทั่วไปผู้หญิงเป็นผู้ใช้ประโยชน์โดยตรงเป็นจำนวนมาก

4) การบริหารจัดการเรื่องการใช้น้ำให้เกิดประโยชน์สูงสุด และยุติธรรม โดยการประสานระหว่างชาวบ้าน และเจ้าหน้าที่บนพื้นฐานหลักการให้ชาวบ้านมีส่วนร่วม และเป็นผู้บริหารจัดการเอง

2.3.7 ปัจจัยการมีส่วนร่วม

โครงการพัฒนาชลประทานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (2535) ได้สรุปถึงปัจจัยที่เอื้ออำนวยต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของเกษตรกร ดังนี้

1) ต้องได้รับประโยชน์เวลา และค่าใช้จ่ายที่เสียไป จะต้องได้รับในการชดเชย จากผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการมีส่วนร่วม เช่น ลงทุนลงแรง เพื่อบำรุงรักษาดูแลคลอง ก็ควรจะได้น้ำเป็นผลประโยชน์ตอบแทน

2) ชุมชนของเกษตรกรจะต้องได้รับข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ เกี่ยวกับโครงการ หรือกิจกรรมที่ชัดเจนสิ่งนี้จำเป็นเพราะเกี่ยวข้องกับการปลุกจิตสำนึกของเกษตรกรและระดมสรรพกำลังท้องถิ่นที่จะสนับสนุนกิจกรรมของโครงการ

3) อำนวยความสะดวก เช่น จัดให้มีเจ้าหน้าที่ นักประสานงานชุมชนชลประทาน (นปช.ชล.) หรือจัดอบรม

4) พัฒนาผู้นำเกษตรกร

5) จัดระบบการตัดสินใจในการแก้ปัญหา และกำหนดบทบาทอำนาจหน้าที่ให้บุคคลที่เกี่ยวข้องให้ชัดเจน

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา (2538) ได้แปลแนวคิดของ Oakley และ Marsden ที่กล่าวถึงปัจจัยที่สำคัญในสภาพของกลุ่มเพื่อการพัฒนาไว้ว่า

1) การก่อตั้งกลุ่ม ควรให้มีโครงสร้างกลุ่มที่เกิดขึ้นเองตามแนวทางทฤษฎีการมีส่วนร่วม

2) สมาชิกกลุ่ม มีการปฏิบัติร่วมกันของสมาชิกโดยอิงอยู่กับ ไม่จัดด้านการมีผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจร่วมกันอย่างเท่าเทียมกันไม่ว่าจะเป็นเพศชายหรือเพศหญิงก็มีสิทธิเป็นสมาชิกเท่าเทียมกัน และกลุ่มควรมีขนาดเล็ก มีจำนวนสมาชิกระหว่าง 15-35 คน

3) โครงสร้างกลุ่ม กลุ่มต้องมีการจัดสร้างโครงสร้างในกลุ่มขึ้นเพื่อเป็นฐานขององค์กรอันจะทำให้เกิดการมีส่วนร่วมขึ้น ลักษณะของโครงสร้างนี้ควรพิจารณาถึง โครงสร้างบังคับไว้โดยภายนอกหรือมีการพัฒนาขึ้นมาเอง โดยในขณะที่กำลังก่อตั้งกลุ่ม ควรเน้นให้เป็นโครงสร้างที่สมาชิกจะคิดกำหนดกันขึ้นเอง ให้เหมาะสมกับสภาพความจำเป็นในสภาพการณ์ของเขาเกี่ยวกับเรื่องของ โครงสร้างนี้หมายถึงเรื่องผู้นำ

2.3.8 มาตรการวัดการมีส่วนร่วม

Kasperson และ Breitbak (1974) อ้างถึงใน ไชยชนะ สุทธิวรชัย (2536) ได้จำแนกการกระทำที่ถือว่าการมีส่วนร่วมหรือไม่ถือว่าการมีส่วนร่วมได้ ไว้ดังนี้

1) การกระทำโดยแต่ละบุคคล มิใช่เป็นการกระทำโดยกลุ่ม ซึ่งอาจทำให้การวิเคราะห์ หรือได้ข้อมูลที่ไม่ถูกต้อง เพราะการแสดงออกของแต่ละบุคคลในกระบวนการมีส่วนร่วม นั้น จะเห็นได้ถึงค่านิยม ความรับรู้ และพฤติกรรมของแต่ละบุคคล เช่น กริยาที่ถือว่าการมีส่วนร่วมก็คือ กริยาที่มีการแสดงต่อผลของการกระทำนั้นโดยตรงของแต่ละบุคคล

2) ความหนาแน่นของการกระทำ ซึ่งแสดงออกโดยการร่วมกระทำที่บ่อยครั้งระยะเวลาของกิจกรรมที่ยาวนานหรือมีความผูกพัน และมีแรงจูงใจการกระทำ

3) คุณภาพของการเข้าร่วม ซึ่งดูจากผลและผลกระทบของการกระทำในเบื้องต้น เช่น ความรับผิดชอบ การตัดสินใจ การเปิดกว้างวางยอมรับความสามารถและความคิดเห็นมีการทำการประเมินผล

ไพโรจน์-สุขสัมฤทธิ์ (2531) อ้างถึงใน สุพรชัย มั่งมีสิทธิ์ (2535) ได้แสดงระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ 7 ระดับ คือ

ระดับที่ 1 ถูกบังคับ	ไม่มีส่วนร่วมเลย
ระดับที่ 2 ถูกล่อ	มีส่วนร่วมน้อย
ระดับที่ 3 ถูกชักชวน	มีส่วนร่วมน้อย
ระดับที่ 4 ถูกสัมภาษณ์ความต้องการ	มีส่วนร่วมปานกลาง
ระดับที่ 5 มีโอกาสเสนอความเห็น	มีส่วนร่วมปานกลาง
ระดับที่ 6 มีโอกาสเสนอโครงการ	มีส่วนร่วมระดับสูง
ระดับที่ 7 มีโอกาสตัดสินใจด้วยตนเอง	มีส่วนร่วมในอุดมคติ

Chapin (1977) ได้กล่าวถึงลักษณะที่จะเป็นเครื่องชี้ถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนทางสังคมโดยดูจากลักษณะต่าง ๆ ที่แสดงออก คือ การเป็นสมาชิกกลุ่ม การเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ การบริจาคเงิน ทอง วัสดุสิ่งของ สละเวลา แรงงาน การเป็นสมาชิกของคณะกรรมการ และการเป็นผู้อำนวยความสะดวกให้กิจกรรมนั้นโดยตรง

2.3.9 ปัญหาและอุปสรรคในการมีส่วนร่วม

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา (2538) ได้แปลแนวความคิดของ Oakley และ Marsden ได้ระบุปัญหาในการมีส่วนร่วมไว้ดังนี้

1) การดำเนินการ ได้แก่

- (1) การวางแผนโดยรวมอำนาจไว้ที่ส่วนกลาง
- (2) ความไม่สมบูรณ์ของการจัดส่งวัสดุอุปกรณ์ให้ฝ่ายสนาม
- (3) การขาดความร่วมมือในระดับท้องถิ่น
- (4) เทคโนโลยีที่ใช้ในโครงการไม่เหมาะสม
- (5) สิ่งที่โครงการดำเนินการนั้นไม่เกี่ยวข้องกับชุมชนนัก
- (6) ขาดโครงสร้างในชนบทที่จะรองรับและอื่น ๆ

2) วัฒนธรรม เป็นความเข้าใจและความรู้สึกที่ชาวชนบทมีวัฒนธรรมต่อต้านการเปลี่ยนแปลง

3) โครงสร้าง ในข้อ (1) การดำเนินการและข้อ (2) วัฒนธรรมนั้นมีความผูกพันอย่างเหนียวแน่นกับโครงสร้างที่สนับสนุนหรือต่อต้าน อุปสรรคด้านโครงสร้างเหล่านี้ เป็นสิ่งที่ทำให้บรรยากาศของการมีส่วนร่วมว่าจะเกิดขึ้นได้เพียงใด และปัจจัยปัญหาด้านโครงสร้างนี้เองที่มีความสัมพันธ์ระหว่างการมีอำนาจและการผลิตและค่านิยมสำคัญ ๆ เป็นเสมือนกฎที่จะปกป้องให้เกิดโครงสร้างทางอำนาจขึ้น ซึ่งก็เป็นปัญหาต่อการที่จะส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชน ส่วนใหญ่โดยตรง ปัจจัยด้านโครงสร้างและค่านิยมเหล่านี้ ถือเป็นสิ่งต่อต้านการมีส่วนร่วม และก็จะเป็สาเหตุที่บั่นทอนความริเริ่มในการมีส่วนร่วมเสมอ

2.4 โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาลำปาว จังหวัดกาฬสินธุ์

โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาลำปาว (2535) ได้กล่าวถึงเป้าหมาย ลักษณะการดำเนินงาน วิธีการดำเนินงาน และการพัฒนากลุ่มผู้ใช้น้ำในเขตโครงการฯ ไว้ดังนี้

2.4.1 เป้าหมายและวัตถุประสงค์ของโครงการ

เป้าหมายของแผนการพัฒนากษेत्र คือ การเพิ่มรายได้ของเกษตรกรโดยสนับสนุนตามวัตถุประสงค์ต่อไปนี้

- 1) เพิ่มผลผลิตต่อหน่วยพื้นที่ ในทั้งฤดูฝนและฤดูแล้ง
- 2) การปลูกพืชในฤดูแล้ง
- 3) ปลูกพืชหลายชนิดทั้งในฤดูฝนและฤดูแล้ง
- 4) การรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันของเกษตรกร และการเพิ่มความเข้มแข็งของกลุ่มผู้ใช้น้ำ โดยการกระตุ้นให้เกษตรกรมีส่วนร่วมในการดำเนินการ และการบำรุงรักษาในระดับไร่นา
- 5) กระตุ้นให้เกษตรกรเปลี่ยนแปลงจากการผลิตเพื่อยังชีพ ให้เป็นการผลิตเพื่อการตลาด โดยมองเป้าหมายของตลาดเป็นหลัก

6) แนะนำปฏิบัติการปลูกพืช เปลี่ยนแปลง และสนับสนุนชาวพันธุ์อายุสั้นในฤดูฝน ให้ทำการเก็บเกี่ยวเร็วขึ้น ในปลายเดือนตุลาคม เพื่อที่จะเปิดโอกาสให้เกษตรกรทำการปลูกพืชฤดูแล้งเร็วขึ้นกว่าเดิม สามารถเก็บเกี่ยวก่อนฝนจะมา และยังเป็นการขายได้ในราคาดี

2.4.2 ลักษณะการดำเนินงานของโครงการ

ลักษณะการดำเนินงานเป็นการวางแผนตามกิจกรรม 3 ลักษณะดังนี้

- 1) ลักษณะทางสังคม กิจกรรมหลักคือการทำให้กลุ่มผู้ใช้น้ำเกิดความเข้มแข็งแล้วให้กลุ่มผู้ใช้น้ำพัฒนาตนเอง แล้วมาเป็นสหกรณ์ผู้ใช้น้ำ และท้ายสุดกลายมาเป็นสมาคมผู้ใช้น้ำ
- 2) ลักษณะทางการเกษตร มีการเปลี่ยนแปลงการทำการเกษตรแบบดั้งเดิมเป็นการทำการเกษตรแผนใหม่ และส่งเสริมให้เกษตรกรเพิ่มผลผลิต เช่น แนะนำการเตรียมดิน พันธุ์พืช อัตราการใส่ปุ๋ย และแหล่งปัจจัยการผลิต
- 3) ลักษณะของการชลประทาน พัฒนาปรับปรุงการชลประทานของเกษตรกร หรือกลุ่มผู้ใช้น้ำ ในการดำเนินการและการบำรุงรักษาลongส่งน้ำ

2.4.3 วิธีการดำเนินงานโครงการ

- 1) อบรมเพิ่มพูนความรู้ความสามารถให้กับบุคคลของโครงการ เช่น สบ.คบ. พนักงานส่งน้ำ
- 2) อบรมหัวหน้ากลุ่มผู้ใช้น้ำหรือเกษตรกรผู้นำ ทั้งด้านสังคม ด้านเกษตร และด้านชลประทาน รวมทั้งเพิ่มพูนความรู้ในหน้าที่ของการเป็นผู้นำ
- 3) เพิ่มทักษะบุคลากรของโครงการ หัวหน้ากลุ่ม เกษตรกรผู้นำ โดยจัดดูงานนอกสถานที่
- 4) ร่วมกับส่วนราชการอื่น เช่น กรมส่งเสริมการเกษตร สถานีทดลองพืชไร่ห้วยสีทน บริษัทภาคเอกชน เพื่อให้เกษตรกรมีความรู้เรื่องการเกษตรแผนใหม่
- 5) ร่วมกับหน่วยงานระดับภาค และระดับจังหวัด ประชาสัมพันธ์ให้ภาคเอกชนทราบถึงศักยภาพของโครงการ เพื่อให้ภาคเอกชนเข้าดำเนินการเกษตรครบวงจร
- 6) การประกวดผลผลิตต่อไร่ ของพืชแต่ละชนิดทั้ง 2 ฤดู
- 7) ประกวดความเข้มแข็งของกลุ่มผู้ใช้น้ำ เป็นการภายในโครงการฯ

2.4.4 การพัฒนากลุ่มผู้ใช้น้ำในเขตโครงการฯ

โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาชลประทานลำปาว จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นโครงการชลประทานขนาดใหญ่ ก่อสร้างต้นเขื่อนเมื่อปี พ.ศ. 2512 และการก่อสร้างระบบชลประทานแล้วเสร็จใน ปี พ.ศ.2528 ปัจจุบันมีพื้นที่ส่งน้ำในฤดูฝนประมาณ 314,300 ไร่ และส่งน้ำในฤดูแล้งประมาณ 183,000 ไร่ โดยอยู่ในเขตพื้นที่อำเภอเมืองกาฬสินธุ์ จำนวน 8 ตำบล อำเภอยางตลาด จำนวน 7 ตำบล และอำเภอกมลาไสย จำนวน 12 ตำบล มีระบบชลประทานหลัก (main system) และระบบชลประทานแปลงนาที่สมบูรณ์แล้ว (on farm system) และจัดตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำเรียบร้อยแล้ว จำนวน 1,134 กลุ่ม (กลุ่มพื้นฐาน) จัดเป็นโครงการที่มีศักยภาพสูงโครงการหนึ่ง (สำนักงานเกษตรจังหวัดกาฬสินธุ์, 2531) ต่อจากนั้นได้มีโครงการจัดการน้ำในระดับไร่นา (ON-Farm Water Management Project : OFMP) เป็นโครงการร่วมมือระหว่างรัฐบาลไทยและรัฐบาลเนเธอร์แลนด์ เพื่อพัฒนาการเกษตรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (Thai-Netherlands North-East Agricultural Development Programme; TN-NEADP) มีพื้นที่ดำเนินการอยู่ในโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาลำปาว จังหวัดกาฬสินธุ์ มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อให้เกษตรกรใช้น้ำอย่างประหยัด และใช้พื้นที่ดินให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยแนะนำวิธีการส่งน้ำ และบำรุงรักษาในแปลงนา ส่งเสริมการปลูกพืชอื่น ๆ ในฤดูแล้งเพื่อเพิ่มผลผลิตต่อไร่ ทำให้เกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้น โครงการจัดการน้ำในไร่นา ได้ดำเนินโครงการในระยะแรก ตั้งแต่เดือนธันวาคม พ.ศ.2530 ถึงเดือนธันวาคม พ.ศ.2533 และระยะที่ 2 ตั้งแต่เดือนมกราคม พ.ศ.2533 ถึงเดือนมกราคม พ.ศ.2535 การดำเนินงานโดยการให้นักประสานงานชุมชนชลประทาน (นปช.ชป.) ซึ่งมีพื้นฐานด้านเกษตรศาสตร์ผ่านการอบรมเกี่ยวกับการชลประทาน และเรียนรู้เกี่ยวกับการทำงานกับเกษตรกรมาแล้วปฏิบัติงานร่วมกับพนักงานส่งน้ำในพื้นที่ดำเนินการตั้งแต่ระยะแรกจนถึงระยะที่ 2 มีนักประสานงานชุมชนชลประทานจำนวน 16 คน ในการดำเนินงานจะครอบคลุมงานด้านการชลประทาน ด้านการเกษตรและด้านสังคมศาสตร์ โดยงานด้านชลประทานจะประกอบด้วย การสำรวจ การออกแบบคูส่งน้ำพร้อมอาคารประกอบ และการก่อสร้างปรับปรุงระบบชลประทานในแปลงนาโดยให้เกษตรกรมีส่วนร่วมในการดำเนินงานแสดงความคิดเห็น และซ่อมแซมคูส่งน้ำในส่วนที่เกษตรกรจัดทำเองได้ก่อนที่จะรับคูส่งน้ำไปดำเนินการต่อไปเอง งานด้านเกษตรชลประทานประกอบไปด้วยการส่งเสริมชนิดพันธุ์พืชที่เหมาะสมกับคุณสมบัติของดินในท้องที่เพาะปลูก การจัดทำแปลงสาธิตร่วมกับเกษตรกรเพื่อทดสอบระบบการปลูกพืช แนะนำสินเชื่อการเกษตร ตลอดจนหาตลาดรับซื้อผลผลิต ส่วนงานด้านสังคมศาสตร์จะดำเนินการพัฒนาให้กลุ่มผู้ใช้น้ำมีความเข้มแข็ง สามารถดำเนินกิจกรรมทางด้านการเกษตรชลประทานได้

จากผลการดำเนินงานการพัฒนากลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทาน โดยการประชุมกลุ่มผู้ใช้น้ำอย่างสม่ำเสมอ แนะนำกิจกรรมกลุ่มฯ ช่วยวางแผนระเบียบผู้ใช้น้ำตลอดจนดำเนินการจัดตั้งกลุ่มบริหารในระดับคลองซอย เพื่อเป็นองค์กรในการประสานงานกับเจ้าหน้าที่โครงการสามารถขยายพื้นที่ดำเนินการได้ 83,050 ไร่ จากพื้นที่ส่งน้ำช่วงเพาะปลูกในฤดูฝนโครงการชลประทานลำปาวประมาณ 314,300 ไร่ และมีกลุ่มผู้ใช้น้ำ (ขั้นพื้นฐาน) จำนวน 335 กลุ่ม โครงการจัดการน้ำในระดับไร่นาได้ดำเนินการรวมกลุ่มผู้ใช้น้ำในระดับคูส่งน้ำเข้าด้วยกันเป็นกลุ่มใหญ่ - มีขอบเขตครอบคลุมพื้นที่ระดับคลองส่งน้ำ หรือโซนน้ำ มีพื้นที่ประมาณ 3,000 - 10,000 ไร่ และเรียกเป็นทางการว่า "กลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน" โดยมีเหตุผลสำคัญในการรวมกลุ่มผู้ใช้น้ำ (ขั้นพื้นฐาน) เป็นกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน คือ 1) ต้องการควบคุม จัดแบ่งสรรน้ำในระดับคลองส่งน้ำและระดับแปลงนา 2) ต้องการดูแลรักษาระดับคูส่งน้ำ และอาจดูแลรักษาถึงระดับคลองส่งน้ำ เมื่อสิ้นสุดโครงการเดือนมกราคม พ.ศ. 2535 โครงการจัดการน้ำในระดับไร่นาที่ดำเนินการในพื้นที่โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาลำปาว ได้รวมกลุ่มผู้ใช้น้ำ (ขั้นพื้นฐาน) ในพื้นที่ดำเนินการ 83,050 ไร่ พัฒนาเป็นกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน จำนวน 28 กลุ่ม จากกลุ่มผู้ใช้น้ำขั้นพื้นฐานจำนวน 335 กลุ่ม (โครงการจัดการน้ำในไร่นา, 2535)

2.4.5 หลักเกณฑ์การประเมินสถานภาพเพื่อจัดชั้นคุณภาพ (เกรด) ของกลุ่มบริหารการใช้น้ำ

โครงการจัดการน้ำในระดับไร่นา ระยะที่ 2 (2536) ได้กำหนดหลักเกณฑ์การประเมินสถานภาพเพื่อจัดชั้นคุณภาพ (เกรด) ของกลุ่มบริหารการใช้น้ำ ดังนี้

2.4.5.1 ด้านชลประทาน

1) การขุดลอกและซ่อมแซมอาคารในคูส่งน้ำ ได้แก่ 1) มีแผนการขุดลอกของกลุ่มบริหาร และปฏิบัติตามแผนได้ดี 2) สมาชิกให้ความร่วมมือทุกคนและทุกครั้งที่มีการขุดลอก (วัดตามรายชื่อและครั้งที่ทำ) 3) เมื่อไม่มีการปฏิบัติตามกฎกติกากลุ่ม 4) พร้อมเพรียงกันทำพร้อมเพรียงกันเล็ก ตรงต่อเวลา 5) งานเรียบร้อยตลอดทั้งสาย

หมายเหตุ : แต่ละข้อสามารถให้คะแนนข้อละ 1 คะแนน ตามความเหมาะสม บางข้ออาจให้ครึ่งคะแนน รวมคะแนนนำไปลงตารางวัดระดับการทำให้เกิดกรรม ถ้าได้ 0.5 ให้ปัดเป็น 1

2) การหมุนเวียนน้ำในคูและคลองส่งน้ำ ได้แก่ 1) มีแผนหมุนเวียนน้ำในคลองซอยสามารถปรับเปลี่ยนได้ตามสถานการณ์และความเหมาะสม 2) มีแผนหมุนเวียนน้ำในคูน้ำ มากกว่า 50% ของคลองซอยให้ 1 คะแนน ถ้าน้อยกว่า 50% ให้ 0 คะแนน 3) ไม่มีน้ำเหลือลงคลอง

ระบาย กรณีน้ำอื่นยังขาดแคลนอยู่ 4) มีการปฏิบัติตามกติกาหมุนเวียนน้ำ 5) ในคูส่งน้ำไม่เปิดน้ำ
 จังแปลงนาที่ไม่ได้ปลูก

3) การพัฒนาคลองซอย ได้แก่ 1) ให้ความร่วมมือดีทุกครั้ง มากกว่า 50% 2) มา
 พร้อมกัน เลิกพร้อมกัน ตรงเวลา 3) มีแผนพัฒนาคลองซอยของกลุ่มบริการ และปฏิบัติตามแผน
 ได้ 4) ไม่สูญเสียงบประมาณ (กรณีมีงบ กรรมการบริหารเงินดี จัดสรรเงินเป็นระบบ และมีระเบียบ
 การใช้)

2.4.5.2 ด้านสังคม

1) การประชุมประจำเดือน ได้แก่ 1) มีแผนการประชุมประจำเดือน 2) มีวาระการ
 ประชุม 3) มีบันทึกการประชุม 4) มีการเผยแพร่มติที่ประชุมแก่สมาชิก 5) คณะกรรมการครบองค์
 ประชุม 3 ใน 4 ส่วน

2) เคารพและปฏิบัติตามกฎกติกากลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มมีกฎกติกาการใช้น้ำในคลอง
 ซอย 2) ปฏิบัติตามกฎหมายอย่างเคร่งครัด 3) กลุ่มบริหารสามารถรวมแก้ปัญหาระดับคูน้ำได้ 4)
 กลุ่มบริหารมีกติกาการใช้น้ำในคูส่งน้ำเดียวกัน (มีกฎหมายเดียวกัน) 5) หัวหน้าคูน้ำได้รับการ
 คัดเลือกจากสมาชิก และร่วมกันตั้งกติกาใช้บังคับสมาชิกได้ (ผู้นำไม่ใช่มาจากการแต่งตั้ง)

3) การประกวดคูส่งน้ำ ได้แก่ 1) กลุ่มบริหารมีกิจกรรมต่อเนื่อง หาทุนเอง ให้ดีมาก
 2) กลุ่มไม่ควมมีการประกวด แต่รักษาคูน้ำดี มีรอบเวรรับน้ำทุกครั้ง มีคณะกรรมการตรวจก่อน
 ส่งน้ำดูความสะอาดของคูส่งน้ำ แล้วให้คะแนนตามเปอร์เซ็นต์ของคูน้ำที่สะอาดนั้น

ตัวอย่าง กลุ่มบริหารมี 20 คูน้ำ

- ถ้าสะอาดมากกว่า 80% (16 คูน้ำขึ้นไป) ให้ดีมาก (5 คะแนน)
- ถ้าสะอาด 70-80% (14-15 คูส่งน้ำ) ให้ดี (4 คะแนน)
- ถ้าสะอาด 60-69% (12-13 คูส่งน้ำ) ให้ปานกลาง (3 คะแนน)
- ถ้าสะอาด 50-59% (10-11 คูส่งน้ำ) ให้พอใช้ (2 คะแนน)
- ถ้าสะอาดน้อยกว่า 50% (น้อยกว่า 10 คูส่งน้ำ) ให้ควรปรับปรุง (1 คะแนน)

4) การประชุมสมาชิก ได้แก่ 1) มีแผนการประชุมทุกปี 2) มีวาระการประชุม 3) มี
 เปอร์เซ็นต์สมาชิกเข้าประชุม มากกว่า 50% เข้าร่วมประชุม 4) มีการจัดองค์ประชุมดี เช่น มี
 ประธาน มีเลขาบันทึก มีบรรยากาศการประชุม มีการเตรียมการดี 5) มีการประสานงานกับหน่วย
 งานที่เกี่ยวข้อง

5) กลุ่มมีการแก้ปัญหาของกลุ่มได้ ได้แก่ 1) ไม่มีการร้องเรียน ให้ดีมาก 2) มีปัญหา
 ผ่านขบวนการกลุ่ม (สมาชิก → หัวหน้า → ประธาน → เจ้าหน้าที่) ให้ดี 3) หัวหน้ากลุ่ม (กลุ่ม

พื้นฐาน) มาหาเจ้าหน้าที่ ให้พอใช้ 4) สมาชิกมาหาเจ้าหน้าที่ ให้ปานกลาง 5) เงินขบวน ให้ควรปรับปรุง

2.4.5.3 ด้านการเกษตร

1) วางแผนการปลูกพืช ได้แก่ มีแผนปลูกพืช ให้คะแนนตามคู่ต่งน้ำในกลุ่ม

80-100 ให้ดีมาก

70-79% ให้ดี

60-69% ให้ปานกลาง

50-59% ให้พอใช้

ต่ำกว่า 50% ให้ปรับปรุง

2) การจัดหาปัจจัยให้สมาชิก ได้แก่ 1) มี ให้ดีมาก 2) ไม่มี ให้ปรับปรุง

3) จัดหาตลาดจำหน่ายให้กลุ่มบริหาร ได้แก่ 1) มี ให้ดีมาก 2) ไม่มี ให้ปรับปรุง

2.4.5.4 ด้านฝึกอบรม

1) การบริการข่าวสารและเผยแพร่ ได้แก่ 1) มีและทั่วถึง ให้ดีมาก 2) มีแต่ไม่ทั่วถึง ให้ดี-ปานกลาง 3) ไม่มี ควรปรับปรุง

2) สมาชิกให้ความร่วมมือในการเข้ารับการฝึกอบรม ได้แก่ 1) ครบตามจำนวนที่คัดเลือก 2) ตรงต่อเวลา 3) ตั้งใจศึกษา กระตือรือร้น 4) ไม่ทำเป็นรู้ ชักถามปัญหา 5) เผยแพร่ความรู้ ปรึกษาและใช้งานได้ (ให้คะแนนข้อละ 1 คะแนน แล้วรวมคะแนนขั้ดลงในช่องระดับคะแนน)

2.4.5.5 ด้านอื่นๆ

1) มีที่ทำการกลุ่มแน่นอน ได้แก่ 1) มีศาลาอเนกประสงค์ ให้ดีมาก 2) มีศาลาวัด ศาลาอื่นๆ ให้ดีปานกลาง 3) ไม่มีศาลาอะไรเลย ควรปรับปรุง (ให้ระบุของหมายเหตุ)

2) มีการขึ้นทะเบียนกลุ่ม ได้แก่ 1) มีการขึ้นทะเบียนกลุ่ม ให้ดีมาก 2) ไม่มี ให้ปรับปรุง

3) มีการประสานงานฯ ให้คะแนนตามความถี่ ได้แก่ 1) ถ้าสม่ำเสมอ ให้ดีมาก 2) ถ้าบางครั้ง ให้ดี-ปานกลาง 3) ถ้าไม่มีเลย ให้ปรับปรุง

4) มีระบบการจัดเก็บข้อมูล ได้แก่ 1) ถ้ามี ให้ดีมาก 2) ถ้าไม่มี ให้ปรับปรุง

5) กลุ่มฯมีกิจกรรมหารายได้เข้ากลุ่ม ได้แก่ 1) ถ้ามี ให้ดีมาก 2) ถ้าไม่มี ให้ปรับปรุง (ให้ระบุกิจกรรมในช่องหมายเหตุ)

คะแนน 80-100% = เกรด A

คะแนน 60-79% = เกรด B

คะแนนต่ำกว่า 60% = เกรด C

หมายเหตุ : กิจกรรมอื่นๆ ข้อ 1 และข้อ 2 ถ้ามีให้แสดงในช่องเดิมๆ ถ้าไม่มีให้แสดงในช่องว่างปรับปรุง

ที่มา : โครงการการจัดการน้ำในระดับไร่นา (2536)

2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการเข้ามีส่วนร่วมกิจกรรมของสมาชิกกลุ่มบริหารการใช้น้ำนั้น จากการศึกษาค้นคว้าพบว่าได้มีการศึกษาอยู่พอสมควร ซึ่งพอที่จะประมวลสรุปผลการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แยกออกได้ดังนี้

2.5.1 งานวิจัยที่เกี่ยวกับสภาพทั่วไปของผู้ใช้น้ำ และกลุ่มบริหารการใช้น้ำ

สุวัฒน์ วิชาชัย (2539) การศึกษาเปรียบเทียบกับลักษณะบางประการที่มีผลต่อประสิทธิผลการดำเนินงานของกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน ในเขตโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาลำปาว จังหวัดกาฬสินธุ์ พบว่า สมาชิกกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทานระดับ A และกลุ่มระดับ C มีจำนวนสมาชิกในครัวเรือนมากกว่า 5 คน มีจำนวนแรงงานน้อยกว่า 4 คน มีจำนวนพื้นที่ถือครองในเขตชลประทานต่ำกว่า 15 ไร่ - ส่วนใหญ่หรือร้อยละ 44.0 ใช้น้ำปลายคูส่งน้ำ ใช้น้ำคันคูส่งน้ำ ใช้น้ำกลางคูส่งน้ำร้อยละ 30.0 และร้อยละ 26.0 ตามลำดับ สมาชิกกลุ่มระดับ A และกลุ่มระดับ C ร้อยละ 50.0 และร้อยละ 52.0 ใช้น้ำชลประทานสะดวก โดยพืชหลักที่ปลูกในฤดูฝน คือ ปลูกข้าว ส่วนในฤดูแล้งทำนาปรัง มีรายได้ภาคเกษตรต่อปี 21,000-30,000 บาท สมาชิกกลุ่มระดับ A และกลุ่มระดับ C ร้อยละ 58.0 และร้อยละ 62.0 มีการประกอบอาชีพนอกภาคการเกษตร ร้อยละ 64.0 และร้อยละ 74.0 เป็นสมาชิกรับค่าตอบแทนเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ด้านแหล่งความรู้ทางการเกษตรและการเปิดรับข่าวสารพบว่า สมาชิกกลุ่มระดับ A และกลุ่มระดับ C ร้อยละ 80.0 และร้อยละ 58.0 มีโอกาสได้รับการอบรมร้อยละ 74.0 และร้อยละ 70.0 มีแหล่งความรู้ทางการเกษตรจากเพื่อนเกษตรกร โดยมีโอกาสได้รับการเยี่ยมชมจากเจ้าหน้าที่ชลประทานสม่ำเสมอหรือมากกว่า 15 ครั้ง/ปี และได้รับการเยี่ยมชมครั้ง หรือ 1-5 ครั้งต่อปี ด้านการดำเนินงานกลุ่มพบว่า สมาชิกกลุ่มระดับ A และกลุ่มระดับ C จำนวนทั้งหมดมีส่วนร่วมในการสร้างกฎระเบียบกติกา กลุ่ม ระดับความเชื่อถือในการส่งน้ำให้สมาชิก กลุ่มระดับ A ร้อยละ 41.4 มีการส่งน้ำให้สมาชิกทั่วถึงเป็นบางเวลา กลุ่มระดับ C ร้อยละ 54.0 มีการส่งน้ำให้สมาชิกอย่างทั่วถึง มีการดำเนินการรักษาระบบชลประทาน 2 ครั้งต่อปี ระดับความร่วมมือของสมาชิกในการดำเนินการรักษาชลประทาน พบว่า กลุ่มระดับ A ทุกกลุ่มสมาชิกให้ความร่วมมือดี ส่วนกลุ่มระดับ C ส่วน

ใหญ่ร้อยละ 75.0 สมาชิกให้ความร่วมมือพอใช้ การจัดหาปัจจัยการผลิตเพื่อมาให้บริการแก่สมาชิก กลุ่มระดับ A ร้อยละ 42.9 มีการจัดหาปัจจัยการผลิตมาให้แก่สมาชิก 2 ครั้งต่อปี ส่วนกลุ่มระดับ C ร้อยละ 50.0 เท่ากัน มีการจัดหาปัจจัยการผลิตให้แก่สมาชิก 1 ครั้งต่อปี และไม่มีการจัดหาปัจจัยการผลิตมาบริการให้แก่สมาชิก การจัดหาตลาดรับซื้อผลผลิตของสมาชิก พบว่า กลุ่มระดับ A ร้อยละ 57.1 ไม่มีการจัดหาตลาดรับซื้อ ส่วนระดับ C ทุกกลุ่มไม่มีการจัดหาตลาดรับซื้อ ทั้ง 2 กลุ่ม มีการจัดการอบรมความรู้บริการให้แก่สมาชิกในการจัดอบรมความรู้ทั้ง 2 กลุ่ม มีการเผยแพร่ข่าวสารจากสมาชิก

สมบูรณ์ เพ็ญสมศรี (2530) ทำการศึกษาเรื่องปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับปัญหาการใช้น้ำชลประทานของเกษตรกรในเขตโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาลำปาว อำเภอเมืองกาฬสินธุ์ พบว่า เกษตรกรส่วนมากเป็นชาย มีอายุเฉลี่ย 46.62 ปี รายได้เฉลี่ยปีละ 28,900.75 บาท แหล่งเงินกู้มากที่สุด คือ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร มีพื้นที่ทำการเกษตรเฉลี่ยรายละ 13.15 ไร่ ที่ตั้งของพื้นที่ทำการเกษตรของเกษตรกร อยู่ปลายคลองจำนวนมากที่สุดร้อยละ 50.59 อยู่กลางคลองและก้นคลอง ร้อยละ 38.23 และ 11.18 ตามลำดับ เกษตรกรเข้ามาทำการเกษตรในเขตชลประทานระหว่าง 1-18 ปี เฉลี่ย 5.64 ปี เกษตรกรทุกคนเป็นสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำ ด้วยเหตุผลว่า ต้องการใช้น้ำ เป็นสมาชิกกลุ่มเกษตรกรร้อยละ 33.53 เกษตรกรได้รับความรู้แบบรายบุคคลมากที่สุดจากเจ้าหน้าที่ชลประทาน ร้อยละ 89.41 ได้รับความรู้แบบกลุ่มจากกลุ่มผู้ใช้น้ำมากที่สุด ร้อยละ 91.19 ได้รับความรู้แบบสัณฐานจากวิทยุมากที่สุด ร้อยละ 68.82, ร้อยละ 97.35 ใช้น้ำชลประทานเพื่อการทำนา ส่วนการรักษากุศลส่งน้ำของเกษตรกร ปรากฏว่าเกษตรกรส่วนมากร้อยละ 66.47 ขุดลอกกุศลส่งน้ำตามกฎเกณฑ์ของชลประทาน คือ อย่างน้อยปีละ 2 ครั้ง และส่วนมากได้ช่วยเจ้าหน้าที่ซ่อมแซมกุศลส่งน้ำโดยการให้แรงงาน

2.5.2 งานวิจัยที่เกี่ยวกับการเข้ามีส่วนร่วมกิจกรรม และปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการเข้ามีส่วนร่วม

ศโรจรัตน์ ศิริรัตน์ (2531) ได้ทำการวิจัยเรื่องปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของหัวหน้าครัวเรือนในกิจกรรมกองทุนพัฒนาหมู่บ้าน บ้านจังหาร ตำบลจังหาร อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด พบว่า ในด้านกิจกรรมร้านค้า หัวหน้าครัวเรือนส่วนใหญ่ร่วมให้บริการ รองลงมาเป็นการร่วมประชุม ร่วมบริจาคเงิน ร่วมทำงาน และร่วมบริจาควัสดุอุปกรณ์ ตามลำดับ ส่วนกิจกรรมโรงสี พบว่าหัวหน้าครัวเรือนส่วนใหญ่ร่วมให้บริการ รองลงมาเป็นการร่วมประชุม ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์การมีส่วนร่วม พบว่า ฐานะทางเศรษฐกิจ การได้รับข่าวสาร การติดต่อกับ

เจ้าหน้าที่ของรัฐ และการเป็นผู้นำท้องถิ่นมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมกองทุนพัฒนาหมู่บ้าน

อรรถพล อุสายพันธ์ (2533) ศึกษาการจัดองค์กรผู้ใช้น้ำในเขตจัดรูปที่ดินชั้นสูตร จังหวัดสิงห์บุรี จากสมาชิกตัวอย่าง 100 คน ผลการศึกษาพบว่าพฤติกรรม การเข้าร่วมของเกษตรกรในการบำรุงรักษาระบบชลประทานในไร่นาก่อนเป็นสมาชิกสหกรณ์ผู้ใช้น้ำ เกษตรกรจะรวมกลุ่มกันถางหญ้าและขุดลอกคูน้ำบางคูเท่านั้น ส่วนการดำเนินงานของสหกรณ์ผู้ใช้น้ำนั้น พบว่าสมาชิกส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในการจ่ายเงินค่าขุดลอกคู แต่มีส่วนร่วมน้อยในการเข้าร่วมประชุมใหญ่ การร่วมแสดงความคิดเห็น และเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการของสหกรณ์ผู้ใช้น้ำ

ส่วนปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการบำรุงรักษาระบบชลประทานในไร่นา พบว่าจำนวนสมาชิกในครัวเรือนมีความสัมพันธ์กับการบำรุงรักษาในทิศทางเดียวกัน ขนาดการถือครองที่ดิน และระดับการได้รับน้ำในฤดูแล้งจะมีความสัมพันธ์กับการบำรุงรักษาในทิศทางตรงกันข้ามแต่จำนวนแปลงที่ดินที่ถือครองและรายได้จากการปลูกพืชไม่มีความสัมพันธ์กับการบำรุงรักษาต่อมาเมื่อจัดตั้งเป็นสหกรณ์ผู้ใช้น้ำ การบำรุงรักษาก็จะผ่านการดำเนินงานโดยสหกรณ์ผู้ใช้น้ำ ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของสหกรณ์ผู้ใช้น้ำ พบว่า ระยะเวลาการเข้าเป็นสมาชิกและความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสหกรณ์ผู้ใช้น้ำมีความสัมพันธ์กับ การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของสหกรณ์ผู้ใช้น้ำในทิศทางเดียวกัน แต่อายุ ระดับการศึกษา และรายได้จะไม่มี ความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของสหกรณ์

กุนจันทร์ สิงห์สุ (2535) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบำรุงรักษาสระเก็บน้ำอันเนื่องมาจากโครงการ กสข. พบว่า ประชาชนมีระดับการมีส่วนร่วมอยู่ในระดับค่อนข้างน้อยมากใน 7 ด้าน ได้แก่ ด้านการเสนอความคิดเห็น ด้านการวางแผน ด้านการตัดสินใจ ด้านแรงงาน ด้านวัสดุอุปกรณ์ ด้านการเงิน และด้านการรายงานผล ปัจจัยที่มีผลอย่างเด่นชัดต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบำรุงรักษาโครงการ คือ การติดต่อกับเจ้าหน้าที่ของรัฐรองลงมา ได้แก่ การดำรงตำแหน่งทางสังคมในชุมชน ระยะทางระหว่างที่อยู่อาศัยกับที่ตั้งโครงการ รายได้และมูลค่าทรัพย์สิน ความรู้ความเข้าใจในวัตถุประสงค์ หลักการและระเบียบของโครงการ กสข. ระยะเวลาการตั้งถิ่นฐานในชุมชน และปัจจัยด้านผลประโยชน์ที่ได้รับจากโครงการ ส่วนปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินงานและบำรุงรักษาของสมาชิก ได้แก่ อายุ ระดับการศึกษา จำนวนสมาชิกในครัวเรือน ระดับรายได้ และการถือครองที่ดิน ส่วนระยะเวลาในการเป็นสมาชิกสหกรณ์ ความรู้ความเข้าใจในสหกรณ์ จำนวนแปลงที่ดินที่ถือครอง ลักษณะการถือครองที่ดิน การใช้ประโยชน์จากที่ดิน และสภาพการได้รับน้ำไม่มีผลต่อการดำเนินงาน และบำรุงรักษาระบบชลประทานของสมาชิก

ชมพูนุท ผลกล้วย (2535) ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิกสหกรณ์ผู้ใช้น้ำในการดำเนินงานบำรุงรักษาระบบชลประทานในไร่นา : ศึกษาเฉพาะกรณีสหกรณ์ผู้ใช้น้ำลพบุรี จำกัด พบว่า สมาชิกเข้ามามีส่วนร่วมมากที่สุดในเรื่องการใช้สิทธิเลือกตั้งกรรมการ และเข้ามามีส่วนร่วมน้อยที่สุดในเรื่อง การแสดงความคิดเห็นในที่ประชุมใหญ่ และประชุมกลุ่มย่อย ส่วนในด้านการบำรุงรักษา พบว่า สมาชิกมีส่วนร่วมมากที่สุดในเรื่อง การร่วมมือกันถางหญ้าและกำจัดวัชพืช และสมาชิกมีส่วนร่วมในเรื่อง การออกเงินชุดลอกคูน้ำ

สมนึก บัวแพ (2536) ศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาหมู่บ้าน : ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านห้วยเก อำเภอนบพ จังหัดขอนแก่น การศึกษา พบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนบ้านห้วยเกในการพัฒนาตามกิจกรรมต่าง ๆ ในหมู่บ้านทั้งหมด 9 ลักษณะ ได้แก่ เข้าร่วมในการเสี่ยสละวัสดุอุปกรณ์ ร่วมสละแรงงาน ร่วมในการสละเงิน ร่วมในการชักชวนประชาชน ร่วมรับผิดชอบหรือควบคุมการดำเนินงาน ร่วมในการเป็นผู้ประสานงาน ร่วมในการแสดงความคิดเห็น และร่วมในการติดตามผลการดำเนินงาน และลักษณะการมีส่วนร่วมประชาชนจะอยู่ในลักษณะผู้ตามมากกว่าผู้นำ

บัญญัติ ลายพยัคฆ์ (2535) ได้ศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มของสมาชิกกลุ่มเกษตรกรจังหวัดระยอง พบว่ากิจกรรมกลุ่มที่สมาชิกกลุ่มเกษตรกรเข้าร่วมมาก คือ การรับบริการความรู้ การซื้อสินค้าจากกลุ่ม การประชุมใหญ่สามัญ การบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ และการประชุมหน่วย ตามลำดับ ส่วนกิจกรรมที่มีปัญหาในการมีส่วนร่วมมากที่สุด คือ การรวบรวมผลผลิตเพื่อขายและการซื้อสินค้าจากกลุ่ม

เกียรติศักดิ์ เรือนทองดี (2536) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อการมีส่วนร่วมของสตรีในการพัฒนา : ศึกษาเฉพาะกรณีตำบลสหกรณ์นิคม อำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งผลการศึกษาพบว่า สตรีมีส่วนร่วมในการพัฒนาระดับต่ำ เมื่อพิจารณาเป็นมิติ พบว่าสตรีมีส่วนร่วมด้านการเสนอความคิดเห็น การวางแผน การติดตามและบำรุงรักษาในระดับต่ำ แต่มีส่วนร่วมในด้านการปฏิบัติระดับปานกลาง ปัจจัยที่มีส่วนสัมพันธ์ต่อการมีส่วนร่วมด้านการเสนอความคิดเห็น การวางแผนการติดตาม และบำรุงรักษา ได้แก่ รายได้ คำนิยมการรวมกลุ่ม การพึ่งตนเอง ความมุ่งมั่นในการพัฒนา และทำเพื่อส่วนรวม ส่วนปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อการมีส่วนร่วมด้านการปฏิบัติ ได้แก่ รายได้ คำนิยมการพึ่งตนเอง และค่านิยมการมุ่งมั่นในการพัฒนาและทำเพื่อส่วนรวม

โสภณ ทองปาน (2535) ได้สรุปผลงานวิจัยของโสภณ แท่งเพชร จากรายงานวิจัยเรื่องการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้ที่ดินและระบบการจัดการชลประทาน : กรณีศึกษาฝายท่าบ่อเย็น อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ ผลการศึกษาพบว่า สมาชิกทุกคนต้องส่งแรงงานหนึ่งแรงงาน

มาร่วมในกิจกรรมหรือระดมแรงงานในกรณีฉุกเฉิน ต่อมาเมื่อพื้นที่ส่วนหนึ่งไปรับน้ำจาก โครงการแม่แตง ทำให้วัสดุและแรงงานที่ได้รับมีไม่พอ และขาดแคลน ประกอบกับการปลูกพืช หลายครั้ง และแรงงานส่วนหนึ่งไปทำงานข้างนอก ทำให้ต้องพึ่งพาข้างนอกคือ จากทางราชการ มากขึ้น การบำรุงดูแล ทุกปีจะต้องมีซ่อมแซมตัวฝาย ซึ่งใช้เวลาประมาณ 7 วัน โดยแบ่งไปตาม แต่ละหมู่บ้าน สมาชิกผู้ใช้น้ำต้องนำอุปกรณ์และอาหาร ถ้าใครขาดการลอกคลองก็จะปรับใน อัตราวันละ 100 บาท แต่ไม่มีการปรับในการลอกคลองสายย่อยการแบ่งงานก็วัดความยาวของ คลองกับจำนวนพื้นที่ของแต่ละหมู่บ้าน ต่อมาเมื่อมีการปลูกพืชครั้งที่สองมากขึ้น จึงต้องขุดลอก ปีละสองครั้ง แต่ครั้งที่สองปริมาณงานจะน้อยกว่าครั้งแรก

พรศักดิ์ พชรพจนานุกรณ (2530) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วม ของสมาชิกในกิจกรรมสหกรณ์การเกษตร : ศึกษาเฉพาะกรณีสหกรณ์การเกษตรบ้านลาด จำกัด จังหวัดเพชรบุรี พบว่า เพศ ขนาดที่ดินทำการเกษตร ความรู้ความเข้าใจในหลัก และวิธีการ สหกรณ์การเกษตรเป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วม ของสมาชิกในกิจกรรม สหกรณ์การเกษตร โดยพบว่าสมาชิกเพศชายจะมีส่วนร่วมมากกว่าสมาชิกเพศหญิง สมาชิกที่ มีที่ดินทำการเกษตรมากจะมีส่วนร่วมมากกว่าสมาชิกที่มีที่ดินทำการเกษตรน้อย สมาชิกที่มีความ รู้ความเข้าใจหลักและวิธีการสหกรณ์การเกษตรมาก จะมีส่วนร่วมมากกว่าสมาชิกที่มีความรู้ความ เข้าใจหลักและวิธีการสหกรณ์การเกษตรน้อย และสมาชิกที่มีทัศนคติที่ดีจะมีส่วนร่วมมากกว่า สมาชิกที่มีทัศนคติที่ไม่ดี ส่วนอายุและระดับการศึกษาไม่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรม สหกรณ์การเกษตร

นภพร เชื้อจำ (2531) ได้ทำการวิจัยถึงปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิก ในการ ส่งเสริมกิจกรรมสหกรณ์การเกษตรเมืองมินบุรี จำกัด จากกลุ่มตัวอย่าง 297 ราย พบว่า สมาชิกที่มี การศึกษาสูง มีระยะเวลาในการเข้าเป็นสมาชิกสหกรณ์ การได้รับข่าวสารมากมีความเข้าใจในหลัก การสหกรณ์มาก และมีความคาดหวังประโยชน์จากสหกรณ์มาก จะเข้ามีส่วนร่วมในการส่งเสริม กิจกรรมด้านต่าง ๆ ของทางสหกรณ์มากกว่าสมาชิกที่มีการศึกษาน้อยมีระยะเวลาในการเข้าเป็นสมาชิก สหกรณ์น้อย ได้รับข่าวสารน้อย มีความเข้าใจในหลักการสหกรณ์น้อย และมีความคาดหวัง ประโยชน์จากทางสหกรณ์น้อย ส่วนความแตกต่างระหว่างรายได้ของสมาชิก ไม่มีความสัมพันธ์ กับการเข้ามีส่วนร่วมในการส่งเสริมกิจกรรมของสหกรณ์

บัวพันธ์ พรรคทิง, สุรัสวดี หุ่นพยนต์ และ สุธิลา ดันชัยนันท์ (2532) ได้ทำการศึกษาวิจัย เรื่อง การพัฒนาชนบท : การเข้าร่วมในกระบวนการพัฒนาของชาวบ้าน ผลการวิจัย

พบว่า อายุ จำนวนที่ดินที่ถือครอง ระดับของรายได้ ขนาดของครอบครัว ความถี่ของการได้รับข่าวสารและความถี่ของการเข้าร่วมกิจกรรมการประชุมของกลุ่ม มีความสัมพันธ์ต่อความร่วมมือของสมาชิกกลุ่มชลประทานราษฎรในการจัดการการใช้น้ำชลประทานให้เกิดประสิทธิภาพ

ศุภชัย นิมมานเหมินท์ (2532) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความร่วมมือของสมาชิกกลุ่มชลประทานราษฎรในการจัดการการใช้น้ำ ผลการศึกษาพบว่า อายุ จำนวนที่ดินที่ถือครอง ระดับของรายได้ ขนาดของครอบครัว ความถี่ของการได้รับข่าวสารและความถี่ของการเข้าร่วมในกิจกรรมการประชุมของกลุ่ม มีความสัมพันธ์ต่อความร่วมมือของสมาชิกกลุ่มชลประทานราษฎรในการจัดการการใช้น้ำชลประทานให้เกิดประสิทธิภาพ

จริยา ชูธรรมรัช (2533) ได้ศึกษาถึงปัจจัยที่มีผลต่อการชำระค่าบำรุงรักษาระบบชลประทานในระดับไร่นาของเกษตรกรผู้ใช้น้ำ : ศึกษาเฉพาะกรณีในเขตจัดรูปที่ดินโครงการหนองหวาย จังหวัดขอนแก่น จากเกษตรกรผู้ใช้น้ำรวม 164 ราย โดยคัดเลือกจากกลุ่มผู้ใช้น้ำ 60 กลุ่ม จากทั้งหมด 173 กลุ่ม พบว่า ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีผลต่อการสมทบค่าบำรุงรักษาระบบชลประทานในระดับไร่นา คือ 1) ขนาดพื้นที่ถือครอง ถ้าเกษตรกรผู้ใช้น้ำมีพื้นที่ถือครองมาก จะร่วมชำระค่าบำรุงรักษาเพิ่มขึ้น 2) พื้นที่เพาะปลูกฤดูแล้ง ถ้าเกษตรกรผู้ใช้น้ำใช้พื้นที่เพาะปลูกในฤดูแล้งมากขึ้นจะร่วมชำระค่าบำรุงรักษาเพิ่มขึ้น 3) การใช้บริการชุดลอกซ่อมแซมคูสันสหกรณ์ และได้รับน้ำดีขึ้นจะร่วมชำระค่าบำรุงรักษาเพิ่มขึ้น 4) ที่ตั้งแปลงที่ดิน ถ้าแปลงที่ดินของเกษตรกรอยู่ปลายคูจะร่วมชำระค่าบำรุงรักษาเพิ่มขึ้น และ 5) สัดส่วนของรายได้สุทธิเงินสดจากการปลูกพืชฤดูฝนและฤดูแล้งต่อรายได้สุทธิเงินสดของครัวเรือน ถ้าเกษตรกรผู้ใช้น้ำมีสัดส่วนของรายได้สุทธิเงินสด จากการปลูกพืชฤดูฝนและฤดูแล้ง ต่อรายได้สุทธิเงินสดของครัวเรือนมากขึ้น จะร่วมชำระค่าบำรุงรักษาเพิ่มขึ้น

ไกรสิทธิ์ ไชยพรหม (2535) ได้ทำการศึกษาการมีส่วนร่วมของสมาชิกในกิจกรรมของกลุ่มเกษตรกรในจังหวัดเชียงใหม่ โดยได้แบ่งกลุ่มเกษตรกรออกเป็น 3 ระดับ กลุ่มเกษตรกรระดับที่ 1 จำนวน 80 คน กลุ่มเกษตรกรระดับที่ 2 จำนวน 120 คน และกลุ่มเกษตรกรระดับที่ 3 จำนวน 90 คน ผลการศึกษาพบว่า การมีส่วนร่วมของสมาชิกในกิจกรรมของกลุ่มเกษตรกรมีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญกับตัวแปรอิสระดังนี้ คือ รายได้ ขนาดของครอบครัว การรับรู้ในวัตถุประสงค์และวิธีการดำเนินงานของกลุ่ม ความพึงพอใจในผลตอบแทนที่ได้รับ ความมุ่งมั่นในชีวิต และค่านิยมที่มีต่อกลุ่มเกษตรกร ส่วนปัจจัยที่มีความสำคัญต่อการทำนายนการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มเกษตรกรทั้ง 3 ระดับ มี 5 ตัวแปร คือ ความพึงพอใจในผลตอบแทนที่ได้รับ รายได้ ค่านิยมที่มีต่อกลุ่ม การรับรู้ในวัตถุประสงค์ และวิธีดำเนินงานของกลุ่มและขนาดของครอบครัว การมีส่วนร่วมในกิจกรรมด้านต่าง ๆ ของสมาชิกกลุ่มทั้ง 3 ระดับมีความแตกต่างกัน โดยมีสมาชิก

เกษตรกรระดับที่ 1 มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ในระดับสูง มีค่าคะแนนเฉลี่ย 3.29 ส่วนสมาชิกกลุ่มเกษตรกรระดับที่ 2 มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ในระดับปานกลาง มีค่าคะแนนเฉลี่ย 2.86 แต่อย่างไรก็ตามสมาชิกกลุ่มเกษตรกรทั้ง 3 ระดับ มีส่วนร่วมในกิจกรรมของกลุ่มในระดับปานกลาง (เข้าร่วมเกือบทุกครั้ง) โดยที่สมาชิกกลุ่มเกษตรกรระดับที่ 1 มีส่วนร่วมในกิจกรรมด้านต่าง ๆ ของกลุ่มอยู่ในระดับสูงกว่าสมาชิกกลุ่ม เกษตรกรระดับที่ 2 และระดับที่ 3 และสมาชิกกลุ่มเกษตรกรระดับที่ 2 มีส่วนร่วมในกิจกรรมของกลุ่มสูงกว่าสมาชิกกลุ่มเกษตรกรระดับที่ 3

วิศิษฐ์ ทองสมบูรณ์ (2535) ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของกรรมการกลางหมู่บ้านอาสาพัฒนาและป้องกันตนเอง (อพป.) ในการพัฒนาหมู่บ้านตามระบบ กชช. (ศึกษากรณีจังหวัดขอนแก่น) พบว่าปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของกรรมการกลางหมู่บ้าน อพป. มีดังนี้ 1) การได้รับข้อมูลข่าวสาร 2) การติดต่อกับชุมชนภายนอก 3) การติดต่อกับเจ้าหน้าที่ 4) การเป็นผู้นำกลุ่มทางสังคม 5) ความพึงพอใจในโครงการ อพป. และ 6) การปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่

สุพรชัย มั่งมีสิทธิ์ (2535) ศึกษาการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชนในโครงการขององค์กรพัฒนาเอกชน พบว่าปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน ได้แก่ การได้รับการสนับสนุนจากศูนย์ฯ ตำแหน่งในหมู่บ้าน โอกาสในการมีส่วนร่วม เพศ และขนาดการถือครองที่ดิน

สุนิสา สุจิตานนท์ และคณะ (2535) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของสตรีในการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเอง : กลุ่มเลี้ยงไหมบ้านนางาม อ.หนองแสง จ.อุดรธานี การศึกษาพบว่าปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วม และเป็นอุปสรรคการเข้าไปมีส่วนร่วมของสตรีในการพัฒนา แยกปัจจัยออกเป็น 1) ปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ การรับรู้ต่อกลุ่ม และทัศนคติต่อกลุ่ม ถ้าเป็นทางบวกก็จะเข้าร่วมกิจกรรมด้วย 2) ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ ขนาดพื้นที่ถือครอง จำนวนแรงงานหลักในครอบครัว และเงินทุนมีส่วนสนับสนุนการเข้าไปมีส่วนร่วมในกลุ่มมาก และ 3) ปัจจัยด้านจิตวิทยาสังคม การได้รับการยอมรับจากชุมชน และเจ้าหน้าที่ของรัฐ

โรจน์พงษ์ แก่นจันทร์ (2536) ได้ศึกษาความสัมพันธ์การมีส่วนร่วมสร้างกับการใช้ประโยชน์และการบำรุงรักษาฝายประชาอาสา ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการสร้างฝายประชาอาสา อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยประเภทความคิดเห็นที่มีความสัมพันธ์มากที่สุด คือ ฝายประชาอาสามีประโยชน์ ความสัมพันธ์ระหว่างการมีส่วนร่วมในการสร้างฝายประชาอาสากับการใช้ประโยชน์ฝายประชาอาสา พบว่า เกือบทุกประเภทของการใช้ประโยชน์จากฝายประชาอาสามีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการสร้างฝายประชา

อาสาอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับ .05 แต่ประเภทการใช้น้ำเพื่ออาบกับการใช้บริเวณฝายเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ ไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการสร้างฝายอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ โดยที่การใช้ประโยชน์จากฝายประชาอาสาประเภททำนาปี มีความสัมพันธ์มากที่สุด รองลงมาคือใช้ในการปลูกผัก ความสัมพันธ์การมีส่วนร่วมในการสร้างฝายประชาอาสากับการบำรุงรักษาพบว่า ทุกประเภทของการบำรุงรักษา มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการสร้างฝายประชาอาสาอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยประเภทของการบำรุงรักษาที่มีความสัมพันธ์มากที่สุดคือการกำจัดวัชพืชหน้าฝายประชาอาสา รองลงมาคือการเก็บเศษไม้ที่ลอยมาติดหน้าฝาย

อภิชาติ เดชปรีชา (2532) ได้ทำการวิจัยเรื่องปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีผลต่อระดับความร่วมมือ ในการบำรุงรักษาระบบชลประทานในไร่นาของเกษตรกรในเขตจตุรพักตรพิมาน จังหวัดสกลนคร พ.ศ. 2530/31 โดยใช้ข้อมูลการสำรวจจากเกษตรกรที่มีแปลงที่ดินอยู่ในเขตพื้นที่รวม 4 โซน 8 คุ้งน้ำ แยกเป็นกลุ่มเกษตรกรที่มีระดับความร่วมมือคือ 62 ตัวอย่างและกลุ่มเกษตรกรที่มีระดับความร่วมมือไม่ดี 78 ตัวอย่าง รวม 140 ตัวอย่าง จากการศึกษาพบว่าปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ และสังคมมีอิทธิพลต่อระดับความร่วมมือในการบำรุงรักษาระบบชลประทานในไร่นา ได้แก่ 1) จำนวนพื้นที่ปลูกอ้อยในฤดูแล้งเฉลี่ย 3 ปี ซึ่งพบว่า ถ้ามีจำนวนพื้นที่ปลูกอ้อยในฤดูแล้งเพิ่มขึ้น จะทำให้ระดับความร่วมมือในการบำรุงรักษาระบบชลประทานดี 2) การเป็นสมาชิกสหกรณ์ผู้ใช้น้ำ พบว่าถ้าเกษตรกรสมัครเข้าเป็นสมาชิกสหกรณ์ผู้ใช้น้ำ จะทำให้ระดับความร่วมมือดีขึ้น 3) เปอร์เซนต์เนื้อที่น้ำท่วมเสียหายในฤดูฝนในเขตชลประทานพบว่าถ้ามีจำนวนเนื้อที่น้ำท่วมในเขตชลประทานจะทำให้ ระดับความร่วมมือในการบำรุงรักษาไม่ดี 4) จำนวนแปลงถือครองที่ดิน พบว่าถ้าเกษตรกรถือครองจำนวนแปลงที่ดินมากหลายแปลง จะทำให้ระดับความร่วมมือไม่ดี 5) ความยาวของคุ้งน้ำ พบว่าถ้าคุ้งน้ำมีความยาวมากจะทำให้ระดับความร่วมมือในการบำรุงรักษาระบบชลประทานในไร่นาของเกษตรกรไม่ดี 6) เปอร์เซนต์เนื้อที่ที่ได้รับน้ำดีในฤดูแล้ง พบว่า ถ้าเนื้อที่ได้รับน้ำในฤดูแล้งมากจะทำให้ระดับความร่วมมือของเกษตรกรในด้านบำรุงรักษาระบบชลประทานดีขึ้น และ 7) จำนวนพื้นที่เพาะปลูกทั้งหมด (ฤดูฝนและฤดูแล้ง) เฉลี่ย 3 ปี จากการศึกษาพบว่าถ้าจำนวนเนื้อที่เพาะปลูกทั้งหมดในการทำการเกษตรมาก จะทำให้ระดับความร่วมมือในการบำรุงรักษาระบบชลประทานดีด้วย

บุญช่วย บุญมี (2533) ได้ทำการวิจัยเรื่องปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีผลต่อการดำเนินงานและบำรุงรักษาระบบชลประทานในไร่นา : กรณีศึกษาโครงการพัฒนาเกษตรชลประทานหนองหวาย (ฝั่งซ้าย) จังหวัดขอนแก่น จากจำนวนตัวอย่างทั้งสิ้น 110 ราย โดยแบ่งกลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำตัวอย่างออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มเกษตรกรที่มีระดับความร่วมมือในการ

บำรุงรักษาคูส่งน้ำ จำนวน 47 ราย และกลุ่มเกษตรกรที่มีระดับความร่วมมือไม่ดี จำนวน 69 ราย ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีผลต่อระดับความร่วมมือ ในการบำรุงรักษา ระบบชลประทานในไร่นา ได้แก่ 1) พื้นที่ได้รับน้ำดีและพอใช้ในฤดูแล้ง พบว่าถ้าเกษตรกรมีพื้นที่ได้รับน้ำดี และพอใช้ในฤดูแล้งมากขึ้นจะทำให้มีความร่วมมือในการบำรุงรักษาดิฉัน 2) สัดส่วนของพื้นที่เพาะปลูกที่เกษตรกรเป็นเจ้าของต่อพื้นที่เกษตรกรใช้เพาะปลูกในคูส่งน้ำนั้น พบว่าถ้าเกษตรกรผู้ใช้น้ำมีพื้นที่เพาะปลูกของตนเองเปรียบเทียบกับพื้นที่เพาะปลูกที่เกษตรกรมี อยู่ในคูส่งน้ำนั้นในสัดส่วนที่มากขึ้น จะทำให้มีความร่วมมือในการบำรุงรักษาดิฉัน 3) สัดส่วน ของรายได้สุทธิที่เป็นเงินสด จากการปลูกพืชฤดูแล้งต่อรายได้สุทธิที่เป็นเงินสดของการปลูกพืช ทั้งหมด พบว่า ถ้าเกษตรกรมีรายได้สุทธิที่เป็นเงินสดจากการปลูกพืชฤดูแล้งต่อรายได้สุทธิที่เป็น เงินสดจากการปลูกพืชทั้งหมดในสัดส่วนที่มากขึ้นทำให้มีความร่วมมือ ในการบำรุงรักษาดิฉัน 4) ที่อยู่อาศัยของเกษตรกรในกลุ่มผู้ใช้น้ำ พบว่า ถ้าเกษตรกรมาจากหมู่บ้านมากกว่าหนึ่งหมู่บ้าน ทำให้ ความร่วมมือในการบำรุงรักษาลดลง 5) ความยาวของคูส่งน้ำ พบว่า ถ้าความยาวของคูส่งน้ำ มากขึ้นทำให้ความร่วมมือในการบำรุงรักษาลดลง 6) การได้รับความช่วยเหลือจากหัวหน้ากลุ่ม ผู้ใช้น้ำ พบว่า ถ้าเกษตรกรเคยได้รับความช่วยเหลือจากหัวหน้ากลุ่มจะทำให้มีความร่วมมือในการ บำรุงรักษาดิฉัน 7) จำนวนสมาชิกของครัวเรือนเกษตรกรผู้ใช้น้ำที่ทำงานเกษตรเต็มที พบว่า ถ้า สมาชิกของครัวเรือนที่ทำงานเกษตรเต็มทีมีมากขึ้น จะทำให้มีความร่วมมือในการบำรุงรักษาดิฉัน และ 8) ตำแหน่งที่ตั้งของแปลงที่ดินในคูส่งน้ำ พบว่า ถ้าเกษตรกรมีที่ดินอยู่ปลายคู จะทำให้มี ความร่วมมือในการบำรุงรักษาเพิ่มขึ้น และปัจจัยที่มีผลต่อมูลค่าการร่วมสมทบของเกษตรกรผู้ใช้น้ำ พบว่าสัดส่วนของรายได้สุทธิที่เป็นเงินสดจากการปลูกพืชฤดูแล้งต่อรายได้สุทธิที่เป็นเงินสด จากการปลูกพืชทั้งหมด

อนงค์ พัฒนจักร (2535) ทำการศึกษาการมีส่วนร่วมของสตรีในการพัฒนาทรัพยากร ป่าไม้ กรณีศึกษาหมู่บ้านห้วยม่วง จังหวัดขอนแก่น พบว่า สตรีมีส่วนร่วมในการพัฒนาทรัพยากร ป่าไม้ สามารถแบ่งได้เป็น 2 กลุ่มตามระดับการมีส่วนร่วมคือมีส่วนร่วมมากและมีส่วนร่วมน้อย โดยสตรีที่มีระดับการมีส่วนร่วมมากจะมีจำนวนมากกว่าสตรีที่มีส่วนร่วมน้อย กลุ่มสตรีที่มีระดับ การมีส่วนร่วมมากจะมีขนาดครัวเรือนใหญ่กว่าและอาศัยอยู่ในหมู่บ้านนานกว่า แต่มีอายุ รายได้ ขนาดพื้นที่ถือครอง ภาวะหนี้สิน และจำนวนแรงงานน้อยกว่าสตรีที่มีระดับการมีส่วนร่วมน้อย ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับระดับการมีส่วนร่วมของสตรีในการพัฒนาทรัพยากรป่าไม้ พบว่า ปัจจัย ที่มีความสัมพันธ์กับระดับการมีส่วนร่วมอย่างมีนัยสำคัญคือ รายได้ การเข้าร่วมกิจกรรม พัฒนาชุมชนในอดีต การเป็นสมาชิกกลุ่ม ความคาดหวังเชิงนามธรรมจากชุมชน การรับข่าวสาร เกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้ ระดับความรู้เกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้ และระดับการตระหนักถึงปัญหา

ทรัพยากรป่าไม้ ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับระดับการมีส่วนร่วมในเชิงบวก ได้แก่ การเข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนาชุมชนในอดีต การเป็นสมาชิกกลุ่ม ความเกี่ยวข้องในผลประโยชน์เชิงรูปธรรมจากชุมชน วิธีการรับข่าวสารเกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้ ระดับความรู้เกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้และระดับการตระหนักถึงปัญหาทรัพยากรป่าไม้ และปัจจัยที่แสดงระดับความสัมพันธ์เชิงลบกับระดับการมีส่วนร่วม คือ รายได้และความคาดหวังในผลประโยชน์เชิงรูปธรรมจากชุมชน

นางวัย โสภาคะยัง (2532) ทำการศึกษาปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีผล กระทบต่อระดับความร่วมมือในการบำรุงรักษาระบบชลประทานในไร่นา : ศึกษาเฉพาะกรณีโครงการชลประทานอ่างเก็บน้ำห้วยแอ่ง จังหวัดร้อยเอ็ด พบว่าปัจจัยที่มีผลกระทบต่อระดับความร่วมมือได้แก่ 1) ความรู้ความเข้าใจ และการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของสมาคมผู้ใช้น้ำชลประทานพบว่า ถ้าเกษตรกรผู้ใช้น้ำมีความรู้ความเข้าใจ และมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของสมาคมผู้ใช้น้ำชลประทานสูงขึ้น ระดับความร่วมมือในการบำรุงรักษาระบบชลประทานในไร่นาจะสูงขึ้นด้วย 2) การใช้ประโยชน์จากพื้นที่รับน้ำ โดยคิดจากสัดส่วนของพื้นที่ปลูกพืชฤดูแล้งต่อพื้นที่ถือครองเพิ่มขึ้นจะทำให้ระดับความร่วมมือในการบำรุงรักษาระบบชลประทานในไร่นาสูงขึ้นด้วย 3) การใช้รอบเวรการรับน้ำภายในแล้ง ซึ่งพบว่าถ้าเกษตรกรตัวอย่างมีการใช้รอบเวรการรับน้ำมากรายขึ้น จะทำให้ระดับความร่วมมือในการบำรุงรักษาระบบชลประทานในไร่นาสูงขึ้น และ 4) รายได้สุทธิจากการปลูกพืชฤดูแล้ง พบว่า ถ้าเกษตรกรตัวอย่างมีรายได้สุทธิจากการปลูกพืชฤดูแล้งสูงขึ้น ก็จะมีผลทำให้ระดับความร่วมมือในการบำรุงรักษาระบบชลประทานในไร่นามากขึ้น

ปัทมา สิทธิวนิชย์ (2537) ทำการศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อการไม่ปลูกพืชฤดูแล้งของเกษตรกรในเขตโครงการชลประทานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : กรณีศึกษาโครงการชลประทานในจังหวัดกาฬสินธุ์ โดยแบ่งกลุ่มตัวอย่างออกเป็น 2 กลุ่มคือ กลุ่มที่ปลูกพืชฤดูแล้ง และกลุ่มที่ไม่ปลูกพืชฤดูแล้ง จำนวน 120 ราย พบว่า เกษตรกรต้องการถือครองที่ดินเฉลี่ย ครอบครองละ 2 แปลง มีรายได้นอกภาคเกษตรพบว่า กลุ่มที่ มีรายได้เฉลี่ยนอกภาคเกษตร 17,635.20 และ 16,123.60 บาท ตามลำดับ ได้รับประโยชน์ในเรื่องดินเชื้อ ร้อยละ 44.8 และร้อยละ 46.9 ได้รับประโยชน์โดยได้รับเมล็ดพันธุ์ที่กรมส่งเสริมการเกษตร ร้อยละ 29.9 และร้อยละ 59.3 ได้รับการอบรมด้านความรู้ทางการเกษตรร้อยละ 29.9 และร้อยละ 56.2 ช่วยหาตลาดจำหน่ายผลผลิต ร้อยละ 17.2 และร้อยละ 59.3 จัดจำหน่ายวัสดุราคาถูก ร้อยละ 31.0 และร้อยละ 84.4 ปรับปรุงแหล่งน้ำ ขุดลอกแหล่งน้ำคูคลองและกำจัดวัชพืช ร้อยละ 24.1 และร้อยละ 65.6 แนะนำวิธีปราบศัตรูพืช ร้อยละ 18.4 และร้อยละ 40.6 ช่วยให้มีควมสามัคคีในหมู่คณะ ร้อยละ 25.3 และร้อยละ 90.6 ใช้แรงงานในการทำเกษตรเฉลี่ย 4.7 คนและ 4.5 คน มีตำแหน่งพื้นที่ทำการเกษตรอยู่ติดกับบริเวณคันคลองส่งน้ำทั้ง 2 กลุ่มคิดเป็นร้อยละ 74.7 และร้อยละ 28.9 ตามลำดับ มีพื้นที่ทำการ

เกษตรอยู่ติดกับกลางคลองส่งน้ำคิดเป็นร้อยละ 4.6 และร้อยละ 31.6 ตามลำดับ ส่วนที่ติดกับปลายคลองของเกษตรกรทั้งสองกลุ่มมีจำนวนใกล้เคียงกัน คิดเป็นร้อยละ 20.7 และร้อยละ 39.5 ตามลำดับ มีการให้ความร่วมมือในการดูแลคลองส่งน้ำ โดยชุดคลองสายใหญ่และคลองซอยมากที่สุด ร้อยละ 80.7 และร้อยละ 75.0 นอกนั้นเป็นการช่วยเหลือด้านอื่น ๆ ได้แก่ ด้านการซ่อมบำรุงการให้ยืมเครื่องมือต่าง ๆ ที่ใช้ในการบำรุงรักษาคลองส่งน้ำ และเข้าร่วมในการประชุมปรึกษาหารือกันในเรื่อง การดูแลรักษา ได้รับคำแนะนำและฝึกอบรมจากเจ้าหน้าที่ของรัฐในเรื่องการใช้น้ำร้อยละ 98.8 และร้อยละ 87.2 ตามลำดับ มีปัญหาการใช้น้ำชลประทานแยกออกเป็น 2 ประเภท คือ ปัญหาเกี่ยวกับน้ำและคลองชลประทาน และปัญหาของสมาชิกในกลุ่ม ซึ่งมีปัญหาเกี่ยวกับการใช้น้ำมากน้อยเรียงตามลำดับดังนี้ ไม่ได้รับน้ำตามเวลาที่ต้องการร้อยละ 47.1 ได้รับน้ำน้อยเกินไป ร้อยละ 39.1 น้ำในคลองถูกปิดกั้นจนเกษตรกรที่อยู่ติดคลองน้ำร้อยละ 32.9 ได้รับน้ำน้อยไปจนทำให้ผลผลิตเสียหายร้อยละ 29.9 การขโมยน้ำในคลองส่งน้ำร้อยละ 27.6 และน้ำในคลองเน่าเสีย ร้อยละ 4.6 โดยได้รับประโยชน์จากการจัดตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำในแง่ของความก้าวหน้าในการประกอบอาชีพร้อยละ 57.5 และร้อยละ 75.0 ตามลำดับ ในแง่ที่ได้รับความช่วยเหลือจากเจ้าหน้าที่ร้อยละ 50.6 และร้อยละ 50.0 และในแง่ความสามัคคีในชุมชนร้อยละ 41.4 และร้อยละ 46.0 ประโยชน์ในด้านอื่น ๆ คือ การได้รับข่าวสารด้านการประกอบอาชีพเกษตรกรที่เป็นสมาชิกกลุ่มและมีระยะเวลาที่ได้รับน้ำชลประทานไม่เกิน 5 ปี (ในปี พ.ศ. 2557)

2.5.3 งานวิจัยที่เกี่ยวกับปัญหาของเกษตรกรสมาชิก ปัญหาเกี่ยวกับการดำเนินงานกลุ่ม

สุพจน์ ตั้งจุฑพร (2522) ได้ศึกษาปัญหาและการแก้ไขปัญหาการใช้น้ำชลประทานของเกษตรกรผู้เป็นสมาชิกสมาคม และเกษตรกรผู้ไม่เป็นสมาชิกคล้ายคลึงกัน เช่น ปัญหาการขาดแคลนน้ำ ปริมาณน้ำในแปลงมีมากเกินไป ปัญหาด้านความสะดวกในการส่งน้ำเข้าแปลงนาเนื่องจากที่ดิน และการลักขโมยน้ำ นอกจากนี้ยังมีปัญหาการหาปลาในตุลคลอง การปิดกั้นน้ำของเกษตรกรบางราย การทำลายอาคารชลประทาน การไม่ร่วมมือกำจัดวัชพืช และการขุดลอกคูส่งน้ำ

สุรัตน์ สงวนทรัพย์ (2532) ทำการศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการใช้ที่ดินในฤดูแล้งในเขตโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาลำปาว จังหวัดกาฬสินธุ์ พบว่า ปัญหาอุปสรรคของเกษตรกรส่วนใหญ่ที่พบ ได้แก่ แมลงศัตรูพืชระบาด น้ำชลประทานไม่เพียงพอ ตลาดและราคาพืชผลการเกษตรไม่แน่นอน น้ำชลประทานไม่สะดวก และวัสดุการเกษตรราคาแพง

สมบูรณ์ เพื่องสมศรี (2530) พบว่าปัญหาเกี่ยวกับน้ำและคลองชลประทานที่เกษตรกรส่วนมากประสบ คือ คลองชำรุดน้ำน้อย และน้ำไหลไม่สะดวก ส่วนปัญหาของสมาชิกในกลุ่ม

ส่วนมาก คือ ไม่เคารพกฎเกณฑ์และเห็นแก่ตัว สำหรับปัญหาของเกษตรกรที่มากที่สุดคือ การปิดกั้นทางน้ำ รองลงมา คือ ขโมยเปิดน้ำ และไม่ช่วยซ่อมแซมคูส่งน้ำตามลำดับ

วิญญู รัตนพันธ์ (2534) ทำการศึกษาถึงปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการใช้ที่ดินของเกษตรกร ในโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาชั้นสูตร เขตจังหวัดสิงห์บุรี พบว่า ปัญหาอุปสรรคในการปลูกพืชของเกษตรกรส่วนใหญ่ ได้แก่ แผลงศัตรูพืชระบาด ราคาผลผลิตต่ำ เคมีภัณฑ์เกษตรกรมีราคาแพง น้ำชลประทานไม่เพียงพอในฤดูแล้ง และเกษตรกรมีการแบ่งน้ำกันเองเพื่อการเพาะปลูก

โสภณ ทองปาน (2535) ได้สรุปผลการศึกษาระบบการจัดการน้ำชลประทานของ โสภณ แห่งเพชร ไว้ว่า การจัดสรรน้ำในฤดูแล้งมีปัญหาเพราะน้ำขาดแคลน จึงต้องมีการใช้ระบบหมุนเวียน และเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้ที่ดิน การระดมแรงงานในการบำรุงดูแลรักษา ปรากฏว่าต้องอาศัยทรัพยากรจากภายนอกมากขึ้น ส่วนการระดมสมาชิกผู้ใช้น้ำในกิจกรรมเร่งด่วนทำได้น้อยมากเพราะผู้ใช้น้ำแต่ละคนก็มีกิจกรรมของตนเอง การขอความสนับสนุนจากภายนอกมีปัญหาเพราะเหมืองฝายไม่มีกฎหมายรองรับ จึงต้องอาศัยความล้มพันธ์ส่วนตัว ประกอบกับหัวหน้าเหมืองฝายไม่ได้เป็นกรรมการสภาตำบล ดังนั้นการขอความช่วยเหลือภายใต้ระบบ กษช.จึงทำได้ไม่ง่าย ส่วนการบำรุงดูแลหรือการลอกคลองสายหลักทำได้ยาก เพราะการให้แรงงานมาช่วยเหลือทำไม่ค่อยจะได้ แรงงานและเนื้อที่รับน้ำ (ที่ใช้ประโยชน์) ลดลงจึงต้องปรับอัตราให้แต่ละหมู่บ้านรับผิดชอบขุดลอกยาวกว่าเดิมถึง 4 เท่า และบางครั้งต้องใช้งบกลางมาจ้างเหมาแรงงาน การลอกคลองสายย่อยก็มีปัญหามากเช่นกันต้องเพิ่มจำนวนแรงงานต่อพื้นที่เป็นสองเท่าของอัตราเดิม แต่สภาพกลับแย่กว่าเดิมทำให้มีปัญหาในการได้รับน้ำของพื้นที่ตอนปลาย

ปัทมา สิทธิวิชัย (2537) พบว่า ปัญหาการใช้น้ำชลประทานแยกออกเป็น 2 ประเภท คือ ปัญหาเกี่ยวกับน้ำและคลองชลประทาน และปัญหาของสมาชิกในกลุ่ม ซึ่งแยกปัญหาเกี่ยวกับการใช้มากน้อยเรียงตามลำดับดังนี้ ไม่ได้รับน้ำตามเวลาที่ต้องการร้อยละ 47.1 ได้รับน้ำน้อยเกินไปร้อยละ 39.1 น้ำในคลองถูกปิดกั้นจนเกษตรกรที่อยู่ติดคลองน้ำร้อยละ 32.9 ได้รับน้ำน้อยไปจนทำให้ผลผลิตเสียหาย ร้อยละ 29.9 การขโมยน้ำในคลองส่งน้ำร้อยละ 27.6 และน้ำในคลองเน่าเสีย ร้อยละ 4.6

ศุวัฒน์ วิชาชัย (2539) ศึกษาเปรียบเทียบสภาพปัญหาในการดำเนินงานกลุ่มบริหารการใช้น้ำ พบว่า ปัญหาในการดำเนินงานกลุ่ม กลุ่มระดับ A มีปัญหามาในเรื่อง สภาพพื้นที่มีปัญหาในการรับน้ำชลประทาน เงินทุนดำเนินงานกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน ความสะดวกของน้ำชลประทาน และปริมาณน้ำชลประทานที่ได้รับไม่เพียงพอ ไม่มีปัญหาในเรื่อง การไม่มีเวลาบริหารงานกลุ่ม และไม่เข้าใจบทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการ ส่วนกลุ่มระดับ C มีปัญหา

มากในเรื่อง เงินทุนดำเนินงานกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน มีปัญหาน้อยในเรื่อง สภาพพื้นที่ มีปัญหาในการรับน้ำชลประทาน ความสะดวกของน้ำชลประทาน การไม่มีเวลาบริหารงานกลุ่ม และการไม่ให้ความร่วมมือของสมาชิก ไม่มีปัญหาในเรื่อง ปริมาณน้ำชลประทานที่ได้รับไม่เพียงพอ ปัญหาที่สมาชิกมักประสบมีดังนี้ กลุ่มระดับ A มีปัญหามากในเรื่อง ความสะดวกของน้ำชลประทาน ปริมาณน้ำไม่เพียงพอ สภาพอุ้งน้ำขาดชำรุดเสียหาย มีปัญหาน้อยในเรื่อง การไม่เผยแพร่มติที่ประชุมกลุ่ม ขาดปัจจัยการผลิตต้นทุนต่ำมาให้บริการแก่สมาชิก และขาดตลาดที่เป็นธรรมชาติในการจำหน่ายผลผลิต ส่วนกลุ่มระดับ C มีปัญหาน้อยในเรื่อง ความไม่สะดวกของน้ำชลประทาน ปริมาณน้ำไม่เพียงพอ สภาพอุ้งน้ำขาดชำรุดเสียหาย การไม่เผยแพร่มติที่ประชุมกลุ่ม ขาดปัจจัยการผลิตต้นทุนต่ำมาให้บริการแก่สมาชิก ขาดตลาดจำหน่ายที่เป็นธรรมชาติในการจำหน่ายผลผลิต

2.5.4 งานวิจัยที่เกี่ยวกับปัญหาอุปสรรคในการมีส่วนร่วม

สำเร็จ ยุธัย และเอื้อจิตร์ พัฒนจักร (2534) ได้ทำการวิจัยเรื่องพฤติกรรมการเข้าร่วมโครงการพัฒนาของชาวชนบทในจังหวัดขอนแก่น ผลการวิจัยพบว่า ปัญหาและอุปสรรคในการเข้าร่วมโครงการพัฒนาชนบท พบว่า ชาวชนบทส่วนใหญ่ เห็นว่าสิ่งที่เป็นปัญหามากที่สุดเรียงตามลำดับดังนี้ การที่ชาวบ้านมองไม่เห็นประโยชน์จากโครงการ การแตกความสามัคคีของชาวบ้านในระหว่างการร่วมโครงการ ขาดความศรัทธาต่อผู้นำโครงการ และโครงการพัฒนาเป็นอุปสรรคต่องานอาชีพ

จรัส บุญเรือง (2537) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบทของโรงเรียนประถมศึกษา : ศึกษากรณีโรงเรียนบ้านโพธิ์ทอง และโรงเรียนบ้านท่าลี่ ผลการศึกษาพบว่า ปัญหาและอุปสรรคคือ 1) การสำรวจปัญหา ประชาชนเองไม่เวลาร่วมประชุมเพราะมีภารกิจมาก 2) การวิเคราะห์ปัญหา ประชาชนไม่ได้มีส่วนร่วมเพราะขาดความรู้ความเข้าใจ 3) การวางแผน ประชาชนยังขาดความรู้ความเข้าใจในการวางแผนเพราะขาดการฝึกอบรมและคำแนะนำในด้านการวางแผน 4) การดำเนินงาน ประชาชนไม่มีส่วนรับผิดชอบกิจกรรม เพราะส่วนใหญ่มีฐานะค่อนข้างยากจนต้องประกอบอาชีพเลี้ยงครอบครัว ทำให้ไม่ค่อยมีเวลา และ 5) การประเมินผล ประชาชนไม่เข้าใจในการประเมินผล เพราะไม่ได้มีส่วนรับผิดชอบกิจกรรม

2.5.5 งานวิจัยเกี่ยวกับการส่งเสริมและข้อเสนอแนะในการเข้ามีส่วนร่วม

สุรพล กาญจนจิตรรา (2530) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีผลสำเร็จของกลุ่มอาชีพ พบว่าปัจจัยที่มีผลทำให้กลุ่มอาชีพประสบผลสำเร็จ ได้แก่ ความสามารถตอบสนองความต้องการของสมาชิกกลุ่ม การได้รับการสนับสนุนด้านวิชาการ วัสดุ อุปกรณ์ และงบประมาณจากหน่วยงานราชการ การได้รับการสนับสนุนด้านวิชาการ วัสดุ ครุภัณฑ์ และเงินจากผู้นำชุมชน การได้รับการตรวจสอบจากเจ้าหน้าที่ การได้รับข่าวสารของกลุ่ม ระยะเวลาในการจัดตั้งกลุ่ม เพื่อให้มีการนำไปสู่การผลักดันให้สามารถร่วมกิจกรรมกลุ่มในด้านบทบาทและกระบวนการมีส่วนร่วม จุดเริ่มต้นเกิดจากการกระตุ้นจากภายนอก คือเจ้าหน้าที่ของรัฐ การตัดสินใจบางอย่าง ประธานกลุ่มนับว่ามีบทบาทเด่นชัดมาก

สำเร็จ ยूरชัย และ เอื้อจิตร พัฒนจักร (2534) พบว่า ชาวชนบทส่วนใหญ่เห็นว่าสิ่งที่เป็นแรงจูงใจภายใน เช่น ค่ายกย่องชมเชยจากผู้อื่น ความภาคภูมิใจ การยอมรับนับถือจากผู้นำหมู่บ้าน เพิ่มแรงผลักดันให้เข้าร่วมโครงการพัฒนามากที่สุด รองลงมาคือแรงผลักดันจากสื่อมวลชน และสิ่งที่มีแรงผลักดันน้อยที่สุด คือเจ้าหน้าที่ของรัฐ และแรงผลักดันจากกลุ่มต่าง ๆ เมื่อพิจารณาเป็นรายกลุ่ม พบว่า กลุ่มผู้นำชุมชน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านมีแรงผลักดันมากที่สุด ในขณะที่กลุ่มเครือข่ายคหวิญญูติผู้ใหญ่เป็นผู้มีแรงผลักดันมากกว่าญาติอื่น ๆ ในระหว่างกลุ่มเพื่อนด้วยกัน ชาวบ้านชนบทเห็นว่าเพื่อนบ้าน มีแรงผลักดันมากที่สุด ถ่วงกลุ่มสื่อมวลชนพบว่า โทรทัศน์เป็นสื่อที่ชาวบ้านเห็นว่ามีแรงผลักดันให้เข้าร่วมพัฒนามากกว่าสื่ออื่น ๆ